

אשל אברהם

ספר זכרון לכבוד

מרן הגאון

רבי אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל

אשל אברהם

ספר זכרון לכבוד

מרן הגאון

רבי אברהם אלקנה כהנא

שפירא זצ"ל

הרב הראשי לישראל

וראש ישיבת "מרכז הרב"

ירושלים עיה"ק

תש"ע

יוצא לאור בסיוע משרד החינוך, התרבות והספורט – מנהל התרבות

©

כל הזכויות שמורות
למכון ע"ש הרצי"ה זצ"ל

כתובת המכון: רח' סירקיס 6, ירושלים

טל': 02-6515811

פקס: 02-6540356

דוא"ל: maconrzy@gmail.com

סדר ועימוד:

משה קפלן

הפקה:

"עטרת" 02-6519520

והיו עיניך רואות את מוריד

תוכן העניינים

15	שלשה כתרים – קווים לדמותו של רבינו
	הרב אברהם ישראל פילבצקי שליט"א
41	"איש אשר רוח בו"
	מרן רה"י הגאון רבי יעקב אלעזר כהנא שפירא שליט"א
47	"כי שפתי כהן ישמרו דעת..."
	הרב יהושע מגנס שליט"א

תורת אברהם

חידושי תורה

ממרן הגאון רבי אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל

הערות לספר "חידושי ירוחם"

ג	כתיבה לשמה בס"ת
טו	מחילה לצער הגוף
טז	נסתחפה שדהו
כא	מותר חטאת
כד	מכשירי מצוה שא"א לעשותן מע"ש
כז	פדיון שעיר המשתלח
כח	חיוב מבעיר טמון בידי"ש
לב	בלאו דלא יקח ולא יחלל
	דמי תיווך מצד שלא ביקש תיווך –
	נדרים ונדבות קרבים במועד – מנחת נסכים דק"צ –
מב	הקרבת מוספים במדבר

קדשי גוייםג
מעשר בהמה – הערות בפ"ט ממס' בכורותסא
טומאת אוכלין – הערות במס' עוקצין.....עו

חידושי תורה מחכמי ישראל זצ"ל

הגאון רבי אריה לייבוש באלחזור זצ"ל.....
חציצה בין פרשיות תפילין לבתיםצא
ביעור וביטול חמץ.....צד
שיעורים לב"ג.....צה
אבמה"ח.....צח
בדין כלי שבלע משקה אסור.....ק
אין הולכין בממון אחר הרוב.....קא

הגאון רבי אלכסנדר משה לפידות זצ"ל
השגת גבול בשו"ב.....קב

מרן הגאון רבי ישראל מאיר הכהן זצ"ל
בענין הנ"ל.....קג

מרן הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל
בענין הנ"ל.....קד

הגאון רבי יהודה ליב צירלסאהן זצ"ל
בענין הנ"ל.....קה

הגאון רבי יוסף זכריה שטרן זצ"ל
זריזין מקדימין למצוות – תנאי בהקרבת כבש
הבא עם העומר.....קו
חזרה מכתב רבנות.....קח

הגאון רבי מאיר אמל"ם זצ"ל

הגונב כיס בשבת קיב

הגאון רבי אליעזר רבינוביץ זצ"ל

שומרת יבם שנשאת בשוגג קיד

מורן הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

אומדנא קיז

חזקה העשויה להשתנות קכ

מתנה לנכרי לצורך הפקעת קדושת בכור קכב

זוחלין שרבו על הנוטפין קכה

הגאון רבי בצלאל זאב שפרן זצ"ל

בדין נאמנות אישה באיסורין – המותר לישיב

"תיקן" שבש"ס? – המותר ליהנות ממעשה ניסים? ... קכט

הגאון רבי זעליג ראובן בנגים זצ"ל

כהן העושה שליח לעבודה כהן אחר – כהנים שלוחי

דרחמנא או שלוחי דידן קמ

הגאון רבי לייב רובין זצ"ל

הימום בהמות – מיעוט המצוי בנזיקין ובטריפות קמד

עדי כיעור קמז

אומרת טמאה אני לך – שויא אנפשיה חתיכא דאיסורא . קנ

מורן הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל

הערות על קצות החושן קנב

הגאון רבי נתן יהודה ליב מינצברג זצ"ל

תקנות בי"ד הגדול קעא

הגאון רבי משה וולפסון זצ"ל
היסח הדעת בתרומה, בקדשים ובמי חטאת קעה

הגאון רבי יחיאל מיכל טוקצינסקי זצ"ל
הערות ל"מבוא התלמוד" קפג

מרן הגאון רבי צבי פסח פרנק זצ"ל
הערות לספר אור הישר מנחות. בכורות.
תמיד. חולין. קצח

הגאון רבי ירוחם ורהפטיג זצ"ל
הפקר בי"ד הפקר. ריב

הגאון רבי שלום בן ציון פלמן זצ"ל
זריקת הדם – נתינת מנחה בכ"ש – בדיני פיגול. ריד

הגאון רבי דניאל זק"ש זצ"ל
שיעורים למס' כתובות. ריז

הגאון רבי יוסף צבי הלוי זצ"ל
שמות גיטין. רעא

הגאון רבי יצחק מרדכי הכהן רבינוביץ זצ"ל
תקנת עגונות. עדר

הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל
מצוות צריכות כונה. רפג

הגאון רבי שלמה זלמן כהנא שפירא זצ"ל
בדיני רוב. רפה

הגאון רבי דוד שפרבר זצ"ל
הערות למסכת בבא קמא. רצב

הגאון רבי אברהם יעקב ניימרק זצ"ל

ידיעת בית רבו בקינוי שיד

הגאון רבי יצחק יהודה מראנק זצ"ל

גבינה של נכרי שטז

הערות לספר אור הישר מס' כריתות שכא

בגדר טריפה – "מלמד שהמקום גורם" לגבי

דיני נפשות שכו

בגדר חלזון ותולעת שני שכח

הגאון רבי ראובן כ"ץ זצ"ל

גט שנמצאו בו טעויות – קדושי טעות של

מרון הגאון רבי יעקב משה חרל"פ זצ"ל

מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך שלח

הגאון רבי ישראל פורת זצ"ל

לשון "אסור" בדברי חז"ל שעט

מרון הגאון רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל

חלל שלא נודע שפב

כתיבת פסוקים מקוצרים לתינוקות –

כתיבת שם ד' לא בתנ"ך שפו

הגאון רבי דוד כהן זצ"ל

פדיון הבן שצח

הגאון רבי דוד כהן זצ"ל

שאלת "מאי בעי טפי" תד

סעודת הפדיון בנפדה אצל כהן נזיר תז

"למעבד פורקנא לבריה" תח

מרן הגאון רבי צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל
הערות על ספר החינוך ועל מנחת חינוך.....תי

הגאון רבי יוסף זוסמנוביץ זצ"ל
נשואי ערכאות..... תסד

הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל
הערות ל"מבוא התלמוד" סנהדרין.....תסו

הגאון רבי מנחם מנדל בשר זצ"ל
קטורת..... תעא

הגאון רבי ברוך יוסף פייבלזון זצ"ל
פיגול..... תעד

הגאון רבי יעקב זאב יוסקוביץ זצ"ל
הערות על שו"ת אבני נזר יו"ד ח"ב..... תעז

הגאון רבי יוסף דוב הלוי סולוביצ'יק זצ"ל
ביאורים במסכת תענית..... תצ
ביאורים במסכת נזיר (ל"ד-ל"ט)..... תקמג
פיקוח נפש בשבת: דחוייה או הותרה.....תקסז
קדושת בית הכנסת וביהמ"ד..... תקעז

הגאון רבי יעקב הלוי כלל זצ"ל
כפרת עגלה ערופה..... תקצו

הגאון רבי יהושע מנחם אהרנברג זצ"ל
גזית במזבח..... תרב

הגאון רבי עזריאל רבינוביץ זצ"ל

חציצה בפני הטומאה – כניסה לקדה"ק לזר ולטמא –
גביית בע"ח מיתומים קטנים – תרד

הגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל

שחיטת מומר תרז
מחשבה דמינכרא תריד
שוחט קדשים לשם חולין – סתמא דחטאת –
שעיר שלא קרב ברגל זה תריט

מרן הגאון רבי שאול ישראל זצ"ל

פטור זקן ואינה לפי כבודו בהשבת אבידה תרכו

הגאון רבי אפרים בורודיאנסקי זצ"ל

עד המסייע פוטר משבועה תרלד

הגאון רבי ישעיה חלמיש זצ"ל

דברי שכ"מ ככתובין ומסורין – עירוב בדבר
של הפקר תרלז

הגאון רבי אליעזר יהודה ולדנברג זצ"ל

מועל אחר מועל בשוגג – הרי שלך לפניך
לאחר יאוש תרמ

הגאון רבי מרדכי גיפטר זצ"ל

הערות ל"מבוא התלמוד" תרמג

הגאון רבי יעקב בצלאל זיילמי זצ"ל
השוחרט בהמת חבירו לע"ז ודין אין אדם אוסר
דבר שאינו שלו תרנה

הגאון רבי שלום מזרחי זצ"ל
אמר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאני כהן,
והאשה יודעת שאינו כהן, האם מקודשת. תערב

הגאון רבי יהודה זרחיה סג"ל זצ"ל
עשה דוחה ל"ת תרעז

הגאון רבי חיים יעקב גולדוויכט זצ"ל
הריגת הרוצח תרפ
"אף אני כמוהו" בחקירות. תרפח

הגאון רבי מרדכי יהודה הלוי פרום זצ"ל
איסור אכילת חמץ תרצב

הגאון רבי אליעזר אשר כהנא שפירא זצ"ל
טענת דמים תרצז

דרכה של תורה
לקט מדברי רבותינו על דרכי תלמוד תורה
ודרכם של תלמידי חכמים תשיג

שלשה כתרים

קווים לדמותו של רבינו

מאת הרב אברהם ישראל סילבצקי שליט"א
ר"מ ישיבת "מרכז הרב"

ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן:
ראה הקדוש ברוך הוא שצדיקים מועטין
עמד ושתלן בכל דור ודור,
שנאמר כי לה' מצקי ארץ וישת עליהם תבל
יומא ל"ח ע"ב

משנתמעטו חלבבות ונעשתה תורה עדרים עדרים, צמחו בעם
ישראל גדולי תורה חמתייחדים בגדלותם, איש איש כפי ערכו, במקצוע
אחר שבתורה. מהם פוסקים מורי הוראה לישראל היושבים על מדין,
ומהם ראשי ישיבות מחדשים ובעלי סברא, המעמידים תלמידים הרבה.
מהם בקיאים בקיאות נפלאה בחלכות ואגדות, ומהם עמקנים וחריפים
היורדים לעומקן של סוגיות. מהם רבנים הנושאים בעול הנהגת הציבור
ומהם המסתגרים ומצטנעים בדי' אמות של הלכה.

בחמלת ה' על עמו, כהבטחתו כי לא תמוש התורה ולא תשכח מפי
זרעו, שתל בדורנו, דור יתום, צדיק יסוד העולם, ממעתיקי השמועה
ומזכרי התורה, משיבת הנפש בתמימותה בכל פארה וחדרה. גדול דורות
שיכלול בקרבו גדלות נוראה בכל חלקי התורה הקדושה ובכל מקצועותיה
עד לאחד.

ראש ישיבה המעמיד תלמידים ותלמידי תלמידים לאלפים, צולל במים
אדירים ומפלס נתיבה, לכוון השמועות לאמיתה של תורה. מחדש נפלא

בכל הלכה והלכה, שמלינו הרחב כפתחו של אולם דולה ומשקה מבארה של תורת אמת, ובישרות הסברא מגלה את צפונותיה. ובה בעת ובאותה המידה, דיין וראש אבות בתי הדין, הדין דין אמת לאמיתו, ומורה הלכה פסוקה לכלל ישראל בכל חלקי התורה. מתיר עגונות מכבליהן וקובע מסמרות לדורות בהלכות החמורות שבתורה.

עמקן וחרף מאין כמותו, חד שכל ומחיר מחשבה, ולא פחות מכך בקי בבקאות עצומה בכל מכמני התורה וניחן בזיכרון מופלא, כבוד סוד שאינו מאבד טיפה.

ענוותן ושפל ברך, שייף עייל ושייף נפיק, גרים באורייתא תדירא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה. צנוע ומצניע כל דרכיו בעבודת ה', ויחד עם זאת נושא בעול ומכהן כרבה הראשי של ארץ ישראל, ועומד בעוז על משמרת התורה וארץ ישראל בשלמותן.

מיקרי קרתא דשופרייא, המקרין מהוד רבותיו ואבותיו גדולי היישוב הישן בירושלים, וכל כולו ספוג מחליכותיהם הנאדרות בקודש, ובה בעת מנהיג את צעירי הצאן בני היישוב החדש, המתאבקים בעפר רגליו ושזותים בצמא את דבריו. ברוח ה' אשר בקרבו, מקים עולה של תורה בארץ ישראל ועומד מאחורי הקמתן של עשרות ישיבות, בתי מדרש, תלמודי תורה ואולפנות.

מפאר גידוליה של ישיבת סלבודקה היא "חברון", הדורך בנתיבות גדולי ראשי הישיבות בליטא, רבותיו הגרמ"מ עפשטיין והגרא"ז מליצר וחביבם של הגרי"ז מבריסק ושל החזון אי"ש ובה בעת קשור בקשרי ידידות עם הגאון הרב צבי יהודה הכהן קוק שהביאו להרביץ תורה לעדרים בישיבת "מרכז הרב" וברבות הימים להמשיך את דרכו ודרך אביו הגדול מרן הרב רבי אברהם יצחק הכהן קוק בראשות הישיבה הק' ובהנהגת הכלל.

מארי דכולה ביה, מוסר התורה השלימה ומעמידה על תילה בדור תהפוכות.

ירושלים שבין החומות

ויזרח השמש בכ"ד באייר תרע"ד. בירושלים שבין החומות נולד רבינו הגדול, רבי אברהם אלקנה כהנא שפירא, למשפחת כהנים המיוחסת דור אחר דור למצוקי ארץ גאונים וצדיקים, לאביו הגאון רבי שלמה זלמן כהנא שפירא זלמנו מרת הענע רייזל לבית זאקס¹.

כבר בילדותו התבלט רבינו ביראתו ובחכמתו וכל רואיו הכירוהו כי לגדולות נוצר וכי עתיד להיות שר וגדול בישראל. את לימודיו החל בתלמוד תורה "עץ חיים" שבחצר בית הכנסת ה"חורבה", אצל ה"מלמדים" המפורסמים בצדקותם ובלמדנותם בירושלים. תחילה למד אצל רבי אלי סלומון, לאחר מכן עלה ונתעלה אצל רבי חיים מנחם מנדלסון ואצל רבי חיים באסאן ובגיל יותר מבוגר קיבל תורה מרבי יוסף לומזר ומרבי חיים מן. בשנים אלו נתגלו מידותיו התרומיות וכישרונותיו הגאונים, עד כי סופר שהגה"צ רבי אריה לזין פקח עיניו עליו לבל יתנכלו אליו חבריו מקנאתם אותו. תלמידי החכמים שב"עץ חיים" ראו כי טוב

1. סבו מצד אביו היה הגאון רבי צבי אשר כהנא שפירא, בעמח"ס התורה והמצוה, מבני בניו של רבי יצחק כהנא שפירא חותנו של המהר"ם מלובלין ומקים וועד ד' ארצות, ולמעלה בקדש עד עזרא הסופר. גדולי עולם, נכדיהם של מצוקי ארץ, נשתדכו עם משפחה מפוארת זו אליהם מתייחס רבינו. בין השאר יש להזכיר את צאציהם של המגלה עמוקות, הפני יהושע, הרבי ר' העשיל מקראקא והמהר"ם מפדוה. רבי צבי אשר כהנא שפירא היה תלמידו של רבי חיים נתן דעמביצר ראב"ד קראקא ולאחר מכן מתלמידיו הקרובים של ה"אמרי בינה", רבי מאיר אוירבך גאב"ד ירושלים. ה"אמרי בינה" שהיה ממעריציו, שידכו עם בת רבי שלמה זלמן לעווי, נכדת רבי יעקב לעווי אב"ד ירושלים ורבי משה מגיד ריבלין בנו של רבי הלל משקלוב מרואי פני הגר"א. מלבד גדלותו בנגלה של רבי צבי אשר, היה מפורסם בין חכמי המקובלים בירושלים לגדול בחכמת הנסתר והיה ממייסדי ומראשי ישיבת המקובלים "שער השמים". סבו של רבינו מצד אמו היה בנו של הגאון רבי אברהם אלקנה זאקס, מראשי כולל הו"ד וממייסדי השכונות החדשות שמחוץ לחומה ועל שמו נקרא רבינו, בנו של הגאון רבי משה זאקס, מתלמידי החת"ס ורבי מרדכי באנעט, ממייסדי כולל הו"ד וממקימי שכונת בתי מחסה. ונכד רבי צדוק הלוי משקלוב שעלה עם תלמידי הגר"א לירושלים.

וכי זה הקטן לאילנא רברבא יתעביד זיאיר עיני ישראל בתורה, וכבר בחיותו כבן שתים עשרה שנה עודדו רבו רבי חיים הקלמן לכתוב את חידושי תורתו. חיבורו הראשון הקיף את ענייני הקניינים ורבינו קראו "דרכי הקניינים", ויהי לפלא.

לימים, בחיות רבינו אברך צעיר, גליה דרעיה ונפל נהורא בבי מדרשא כאשר נשא ונתן עם הגאון רבי יחיאל מיכל טיקוצנסקי על דבריו בהודעה מטעם "לשכת עץ חיים" בעניין פרזים ומזקפים. בתשובתו כותב הגאון רבי יחיאל מיכל, מי שעמד בראשות הנהלת "עץ חיים" עת גדל שם רבינו על ברכי תלמידי החכמים בעיר העתיקה – "מע"כ מודעי החביב הרה"ג החו"ב כו' מוהר"ר אברהם כהנא שפירא שליט"א... נהניתי הרבה מדבריו הרבים שרבים מהם מחוכמים ומחודדים, וראיתי שהנטע הרך שהשתעשענו בו בילדותו היה בעזה"י לאילן גדול ויפה לההנות בו את הבריות". לאחר משיא ומתן בעמקות ובחריפות כדרכו של רבינו, ביקשו חגרי"מ טיקוצנסקי שיאיר את עיניו בהלכות עמומות קודם הדפסת ספרו "עיר הקודש והמקדש" – "כבוד ידידי הרה"ג עדין לגאון ולתפארת מוהר"ר אברהם כהנא שפירא שליט"א... נמלכתי להעתיק גליונות אחדים מקונטרס הפורים המדברים בשני ענינים אלה ולשלחם לכת"ר אולי אקבל מכבודו דברים שיוסיפו לי בהירות בנוגע לשני פרטים אלו... אני מאחל לידידי כת"ר שקילוח מעיינו יגבר ויתקיים בו תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים דעתם מתוספת ומתיישבת (בשתי הגרסאות), והיה יהיה בעז"ה לא רק לגאון ולתפארת אלא גם רבים יקבלו תורה מפיו, כאיחולי ידידו ואוהבו, יחיאל מיכל טיקוצנסקי". ברכתו של הגאון רבי יחיאל מיכל נתקיימה ואותו ילד השעשועים שהפליא כל רואיו בילדותו, וגאונותו כאברך צעיר נודעה בשער בת רבים, אכן נתגדל ברבות הימים לחיות מרא דארעא דישראל המרביץ תורה לאלפים².

2. את הערצתו של הגאון רבי יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי זצ"ל לרבינו, תאר

בישיבת "חברון"

לאחר פרעות תרפ"ט, עלתה ישיבת "כנסת ישראל – חברון" (סלבודקה) לשכון בירושלים ע"ה"ק. רבים מלומדי התורה ורבינו בתוכם שמו פעמיהם ללמוד בישיבה, שבראשה עמד הגאון רבי משה מרדכי עפשטיין, ה"לבוש מרדכי". באחד מימי הראשונים של רבינו בישיבה, בשנת תרצ"א, תוך כדי שיעורו הכללי של הגרמ"מ עפשטיין, הקשה רבינו קושיא עיצומה מדברי הרשב"א בגיטין על מהלך השיעור. ראש הישיבה הפסיק את שיעורו לכמה שניות, חשב על הדברים ולאחר מכן המשיך בשיעור. לאחר השיעור, שאל הגרמ"מ – "אז איז דער קליינער?" (איפה ה"קטן"?). לאחר שראה את רבינו, השיב לו על קושייתו. מאז התפרסם שמו בישיבת "חברון" לשם זלילה. לימוד התורה של רבינו בשנים אלו היה בעמל גדול, מתוך מסירות נפש ודחק נוראיים, ועם כל זאת לא פסק פיו מלימוד יומם ולילה. רבים מחידושי (שנשתמרו עד היום) נכתבו באותם ימים על צידם האחורי של פנקסים משומשים, ולעתים אף בין השורות הכתובות, משום שמרוב עניות נייר חדש היה יקר מדי עבורו.

באחד הימים, עוד בהיות רבינו צעיר לימים, בתחילת שנת תרצ"ה, בהם הגיעו כמעט לפת לחם, בכתה אמו הצדקת מרת הענע רייזל בצר לה על מצבם הקשה. רבי שלמה זלמן, שלא היתה פרוטה בכיסו ובכך לא היה יכול להקל על צערה, סיפר לה שזה עתה פגש את ה"משגיח" הדגול של ישיבת "חברון", הגה"צ רבי לייב חסמן, ובתוך דברי התשבחות אמר על בנם שחזא הבחור הטוב והמזוהר מכל תלמידי הישיבה המקומיים ("פון די איגע ער איז דער בעסטער")³. מיד מחתה מרת הענע

בפנינו בנו יבדל"א הרה"ג רבי ניסן אהרן טוקצ'ינסקי שליט"א, שחזר ואמר כי כל הסיפורים הנפלאים אודות רבינו זצ"ל הינם כאין וכאפס ממה שהיה באמת, גאון אמיתי ועניו אמיתי – פרי "עץ חיים" לגאון ולתפארת.
3. באותה תקופה עוד שהו בישיבת "חברון" גם ותיקי וגדולי הישיבה המבוגרים שעלו מסלבודקה ומשאר ישיבות ליטא, בהם "ראש הברזל", הוא הג"ר דוד קליימן, לימים גיסו של רבינו. הג"ר אליהו קושלבסקי, לימים ראב"ד באר שבע ועוד.

רייזל את דמעותיה מפניה, ובבת צחוק על שפתייה פנתה לעסקי היום. כשסיפר לנו זאת רבינו, היה אומר, שהסיפור הזה מראה על גדלותם של שלושה. על גדלותו של ה"משגיח" שהקפיד לשמח את אביו ולגרום לו נחת, על גדלות אביו שעל ידי סיפור זה ביקש לשמח את ליבה של אשתו ועל גדלותה של אמו הצדקת מרת הענע רייזל, שלמרות כל העוני והדוחק, עמלות בנה על התורה והתגדלותו בה, היה שישון ליבה ואושרה, יותר מכל דבר אחר.

כאן המקום לציין את חיבתו המיוחדת של הגה"צ ר' לייב חסמן לרבינו, שבראותו את עדינות נפשו ומידותיו התרוממות, ביקש לא אחת מרבינו שיכנס בעובי הקורה של תחום לימודי המוסר והאגדה.

באותם שנים ראשונות ביישיבת "חברון", שקידתו של רבינו בתורה ויגיעתו בה, לא ידעה גבול. רבינו אמר פעם, שבשנים אלה, לא ידע מי הוא היושב לצדו בספסל הישיבה מרוב התמדתו. רבותיו הגדולים וחבריו ראו בו את הארי שבחבורה, מי שעתיד להאיר את העולם בתורה, ושמו נתפרסם כגאון וכצדיק. בתקופה מסוימת אף למד בחברותא עם שניים מראשי הישיבה הג"ר אהרן כהן והג"ר משה חברוני.

ראש הישיבה הגאון רבי יחזקאל סרנא כל כך העריץ את רבינו, עד שאמר פעם לגה"צ רבי אברהם גרודזינסקי (ה"משגיח" ביישיבת סלבודקה) בעת ביקורו בארץ, בזו הלשון: "נראה לי שכל העברת ישיבת סלבודקה לארץ ישראל התגלגלה על ידי ההשגחה העליונה לצורך התגדלותו של ר' אברהם כהנא שפירא ביישיבת חברון" (כך סיפר הג"ר דוד פינקל שהיה נוכח בשעת מעשה).

תלמידי ישיבת "חברון" הצעירים הסתופפו בצילו של רבינו ושתו בצמא את דבריו. מהם צמחו מגדולי ישראל, כדוגמת הגאון רבי בצלאל זילטי רבה של ירושלים, הגאון רבי דוד פינקל ויבדל"א הגאון רבי מיכל יהודה לפקוביץ' שליט"א. הגאון רבי יעקב רוזנטל, שלמד באותה העת ביישיבת "עץ חיים", סיפר כיצד היה הולך במכוון לבית הכנסת

בשכונת "זכרון משה" כדי לזכות לדבר עם רבינו בלימוד אחר התפילה. בהספידו את רבינו, אמר הגר"י רוזנטל, כי חידושי הנפלאים של רבינו, שנתבדרו בבית המדרש ומחוצה לו, היו בחריפות מיוחדת, עד שהלומדים הצעירים שבירושלים היו מזהים אותם לפי סגנונם. ברבות השנים, נותר קשר בין אותם תלמידי חכמים לרבינו, ואף פנו אליו מפעם לפעם ליהנות מזיו תורתו בכתב ובעל פה⁴.

שח הגאון רבי ברוך מרדכי אזרחי שליט"א, ראש ישיבת "עטרת ישראל", כי אצל רבינו זכה לדאות אהבת תורה מהי. וכך היה המעשה. כאשר נסע הגרב"מ שליט"א כילד באוטובוס בשליחות אמו, ראה את רבינו כשמימינו ומשמאלו מלווים אותו האחים לבית זולטי וזהם מדברים עימו בלימוד תורה. רבינו כדרכו, בהתלהבות של קדושה ובחדוותא דאורייתא, משיב להם ופורך, מקשה ומתרץ וכל כולו בוער באש התורה. "לא יכולתי להסיר עיני מאותו תלמיד חכם שהשיב לשני הבחורים" אמר הגאון רבי ברוך מרדכי "ובמקום לרדת בתחנה, נשארתי מתבונן בו בהשתוממות עד שהגיע למחוז חפצו, ויותר משנסעתי הייתי צריך אחר כך לחזור ברגל...". "לימים, כשנכנסתי בשערי ישיבת חברון" – המשיך

4. לדוגמא יש להביא את מכתבו של הגאון רבי מיכל יהודה לפקוביץ שליט"א משנת תשי"ג:

החיים והשלום לכבוד ידידי הרב הגאון המפורסם בבקיאותו העצומה ובחריפותו הנפלאה בש"ס ופוסקים ה"נ הגאון ר' אברהם כהנא שפירא שליט"א

אשמח להודיע למעלת כבוד ידידי שאני מכיר תודה בעד ענוותנותו שביקשני לשלוח לו את ספר המקח והממכר אשר מצורף אתו החידושים בשם עמק השער שהוצאתי בחמלת ד' עלי, ותקותי שבהרבה מקומות משם אפשר למצוא דברים ישרים אשר עי"ז נתברר נתלבן שיטת רבינו הגאון זצוק"ל.

ואבקש את מעלת כבוד ידידי הגאון שליט"א שיעיין ויעבור על הענינים ויכבדני בהערותיו והשגותיו אשר יאירו פני מהם ויהיה לי לתועלת כי כך דרכה של תורה שהיא נקנית ע"י מ"ח דברים שגילו לנו חז"ל הקדושים. ואהי' אסיר תודה בזה.

הנני ידיו מכבדו ומברכו בברכת התורה

מיכל יהודה ליפקוביץ

זכרון מאיר

הגר"מ – "ראיתי אותו עומד גבוה על סולם באוצר הספרים של הישיבה מעיין בספר. כששאלתי בחורים מיהו אותו תלמיד חכם, ענו לי – 'אינך מכיר אותו?' 'חלוא זהו ר' אברהם שפירא, הוא יודע את רוב האוצר-ספרים של הישיבה בעל-פה'". עוד סיפר הגר"מ, כי אף שהיה נער צעיר, לימים הקפיד ללכת לחתונת רבינו, כדי שיזכה גם הוא לשמוע מחידושינו שנאמרו בחבורה קודם החופה, כפי המנהג באותם הימים.

חביבם של גדולי הדור

באותן השנים בישיבת "חברון", פקיע שמיח של רבינו בכל עולם התורה. גדולי הדור העריצוהו וחבבוהו ורבים מהם באו עמו במשא ומתן כדרכה של תורה בעניינים שונים. רבינו קלט מכל אחד מגדולי ישראל שזכה להכיר מתרומות מדותיו. פעם תיאר באוזנינו כיצד היה מרן הראי"ה קוק בשיחות בדברי תורה כמעין המתגבר בלימוד ושופע בכל עניין ועניין. חיבה יתירה חיבב הגאון ר' איסר זלמן מליצר, ראש הישיבה הגדול של "עץ חיים", את רבינו וזיה משתעשע עמו רבות בדברי תורה⁵. הגרא"ז ביקש מרבינו שיעיר את הערותיו על ספרו אבן האזל (ספר עבודה) קודם כריכתו, ואף הדפיסן במילואים וחשיב עליהן. במכתבו פנה אליו – "לידידי הרב הגאון הנעלה מו"ה אברהם שפירא שיחי" ממצוייני ישיבת חברון", כל זאת עוד בהיות רבינו בשנות העשרים לחייו.

אף הגאון רבי צבי פסח פראנק רבה הגדול של ירושלים ביקש מרבינו שיכתוב הערות על דברים שפרסם ונשא ונתן עמו בכתב (חלק מן ההתכתבויות נדפסו בספרו "מנחת אברהם").

גם עם הגאון רבי אברהם ישעיה קרליץ בעל ה"חזון אי"ש", היה לרבינו קשר מיוחד במינו. נסיעתו הראשונה לחזו"א בבני ברק היתה לפי הזמנתו, שנמסרה לרבינו ע"י יבדל"א הגאון רבי חיים גריינמן שליט"א,

5. יש לציין כי רבינו היה סבור שתלמידי החכמים בני תקופתו הם ברובם נחשבים מתלמידי הגרא"ז מליצר ובהתאם לכך עליהם לנקוט בעמדותיו.

שלמד באותם ימים בישיבת "חברון". מאז היה פוקד רבינו את ביתו של החזו"א ומדבר עמו בלימוד. מספר פעמים לאחר שדן בדברי תורה עם החזו"א ביקש מרבינו לסור לביתו של הגאון רבי יוסף שלמה כהנמן לדבר גם עמו בדברי תורה ולשמח את לבבו, אחר שזה מכבר עלה לארץ ישראל לאחר שזאת אירופה. לאחר שהפציר הגר"ש כהנמן ברבינו שיזאיל להרביץ תורה בישיבת פוניבז', התבררה כוונת החזו"א, שרצה בכל מאודו שרבינו יכהן כראש ישיבה בישיבת פוניבז' בבני ברק.

כל כך יקרה הייתה תורתו של רבינו בעיני החזו"א עד שכתב לו באחד ממכתביו – "הגיעוני דבריו החביבים עלי מאוד באשר עיקר מגמתו לאמיתת התורה". ופעם, בעת ביקורו של החזו"א בירושלים בביתו של הגאון ר' יחזקאל סרנא, יצאו תלמידי הישיבה לקראתו. משראה החזו"א את רבינו בין הבחורים, הביע את מורת רוחו שעזב את לימודו לשם הקבלת פניו.

מעת שהגיע הגר"ז סולובייצ'יק מבריסק לירושלים, היה רבינו מבאי ביתו. הרב מבריסק מיד עמד על טיבו והכיר את חילו הגדול לאורייתא. כאשר היו מביאים לגר"ז חוברות חידושי תורה כגון "התבונה", "כנסת ישראל" ו"תל תלפיות", שייצאו לאור בשנים ת"ש-תש"ה, מיד היה שואל "האם יש כאן ד"ת מר' אברהם אלקנה?" כך היה מוודד ומעריך את חשיבות החוברת שלפניו. וסיפר רבי אליהו חיים שפירא (בן דודו של הגר"ז) שכאשר הביאו לגר"ז את ספר הזכרון לגאון רבי חיים עוזר גרודזינסקי "בית מדרש", קרא הגר"ז בכל מאמר רק את הקטעים הראשונים ודילג הלאה למאמר הבא, אבל את מאמרו של רבינו קרא מתחילתו ועד סופו. לא לחינם התבטא פעם בנו של הגר"ז – הגאון ר' משולם דוד סולובייצ'יק שליט"א – "אבא היה מעריך של ר' אברהם אלקנה שפירא".

חיבתו של הגר"ז לרבינו נודעה ונתפרסמה ורבינו אף זכה בתור כהן לקבל מהגר"ז שמן שריפה לגרות חנוכה. יש לציין שרבינו, שחשש מאוד שלא לגרום להפסד תרומה, דקדק ביותר בנתינת השמן לגביעי החנוכה

ובגלל היגיעה והזהירות המרובים שהיו כרוכים בכך, כשהגיעו ימי החנוכה בשנה שלאחריה סרב לקבל שוב שמן שריפה מהגרי"ז.

גם בני הרב מברסק, ושאר תלמידיו היו מיוחדים עם רבינו והרבו לשוחח עמו בדברי תורה. כאשר נערכה סעודת המצווה לכבוד חתונת בנו של הגרי"ז, רבי יוסף דוב, שהיה חברו הטוב של רבינו, נכנס רבינו לתוך דברי החתן בדרשתו והקשה על דבריו. הגרי"ז קם ממקומו והשיב לרבינו על קושייתו. אולם רבינו חזר והקשה וגם על כך השיב לו הגרי"ז, וכך חזר ונמשך המשא ומתן פרק זמן כדרכה של תורה.

הגאון רבי אליעזר יהודה פינקל ראש ישיבת מיר, שהיה מגדולי ראשי הישיבות באותה עת, והגיע לא"י בתחילת מלחמת העולם השנייה, העריך והעריך למאוד את רבינו. באחת משיחותיו עם הגאון רבי שלום נתן רענן, גיסו של רבינו, אמר רבי אליעזר יהודה כי ברי לו שרבינו עתיד להיות אחד מגדולי ראשי הישיבות בישראל. ושוב מעשה היה, כעבור כמה שנים, עת הוציא הגרא"י פינקל את ספרו "דברי אליעזר", ביקש רבינו מנכדו הג"ר משה פינקל שהיה שכנו, שיישג עבורו את ספרו של הסבא. כשחזר עם הספר מביתו של הסבא, סיפר הנכד לרבינו כי כשאמר לסבו שהוא מבקש את הספר עבור ר' אברהם שפירא, קם מיד הגרא"י פינקל ממקומו, נתן לו את הספרים ושיבח את רבינו בשבחים מופלגים, שהוא – הנכד – מתבייש לספרם בפני רבינו, והזהירו לבל יקבל תשלום עבור הספרים.

באותם ימים נוצר קשר מיוחד בין רבינו לבין הגאון רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג הרב הראשי לישראל. רבינו, יחד עם גדולי תלמידי החכמים של ירושלים, נוחגים היו לפקוד את ביתו של הרב הרצוג בימי שישי ולחשתעשע עמו בדברי תורה. חריפותו הנפלאה ובקיאותו העצומה של רבינו מצאו להם מקום בשיחות אלה. זקני הדור שהיו מידי פעם משתתפים בהתכנסויות אלו, עמדו בהשתוממות על קנקנו החדש המלא וגדוש בישן. שיחות תורניות אלו, היו פעמים רבות מקיפות סוגיות שונות

זנושאים רבים בהלכה. מעמודי התווך הקבועים של שיחות אלו היו רבינו זיבדל"א הגאון רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א, ששלטו בערנות בכל מקצועות התורה. מבין תלמידי החכמים שנתוודעו לרבינו שם, היה הגאון רבי אלי' ראם, מזקני גאוני ירושלים, שעוד ישב כדיין בבית הדין הגדול בראשות הגאון רבי צבי פסח פראנק, בחורבת רבי יהודה החסיד. הגאון רבי אלי' ראם סמך את רבינו בסמיכת חכמים להורות ולדון⁶. בין השאר כתב בכתב הסמיכה – "בא לפנינו אחד מגדולי ירושלים וחכמי הגאון הגדול חו"ב מו"ה אברהם אלקנה כהנא שפירא שליט"א, בקי בש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים וכחו גדול מאד בהוראה הלכה למעשה... והנני אומר להגאון הגדול וכו' מו"ה אברהם אלקנה כהנא שפירא שליט"א יורה יורה ידין ידין". מה נורא הדבר, שאותו גאון אדיר ראח ברבינו עוד בהיותו צעיר לימים את אחד "מגדולי ירושלים וחכמיה", עיר מלאה בזקני הדור, גדולי וגאוני עולם.

הגאון רבי יהושע מנחם אהרנברג ראב"ד בת"א, שהיה מבאי ביתו של הגרי"א הרצוג באותם ימים, ידע להוקיר ולהעריך את כוחו הגדול של רבינו, למרות שהגיע מבית מדרש שונה בסגנון הלימוד, ולאחר שרבינו שלח לו את קונטרס "פרזים ומקפים", שהוציא לאור בשנת תש"ז, כתב לו הגרי"מ אהרנברג:

לכבוד ידידי הרב הגאון החר"ף מו"ה אברהם הכהן שפירא בירושלים שליט"א

קיבלתי הקונטרס "אורים" ביום שלא הייתי בביתי, והנני שולח לו את כל כתבי אשר בענין פרוז בן יומו וכו' והנני מבקשו שיעיין היטב בדבריי ויבקרם ממומין וכל סיג ופגם שימצא בדבריי ימחול נא להודיעני בכתב ואודה על האמת וכו'. ומדבריו שכתב בהאורים נהניתי מאד כי ראיתיו שלן בעומקה של הלכה כו'⁷.

6. לימים כיהן הגאון רבי אלי' ראם יחד עם רבינו בועדת הביקורת של אוצר הפוסקים בשנים תשי"א עד תשי"ז.

7. המכתב נדפס בספר הזיכרון להלן.

גם הגאון רבי משולם ראטה, מגדולי התורה בדורו, עמד על גדלותו של רבינו באותן שיחות בביתו של הגר"א הרצוג, ומני אז נמשך קשר הידידות בינו לבין רבינו. באחד ממכתביו משנת תשכ"א מוצאים אנו ביטוי נדיר להערכת גאונותו המופלגת של רבינו על ידי הגאון רבי משולם ראטה – "לכבוד הרב הגאון החר"ץ ובקי בכל חדרי תורה מו"ה אברהם שפירא שליט"א". ידועה בשער בת רבים דקדקנותו של הגר"מ ראטה ומשקלו במילותיו הספורות. חריפות ובקיות בכל חדרי התורה, הינם נחלת זקני מאורי הדור, ועם זאת ראה הגאון הנ"ל את זאת כחלק מתכונותיו של רבינו, אז דיין צעיר לימים.

הגאון רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג שהעריך את רוחב דעתו של רבינו גם באסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, היה מוסר מדי פעם בפעם לרבינו ולעוד כמה מגדולי תלמידי החכמים (כגון הגרש"ז אורבך ויבדל"א הגר"ש אלישיב שליט"א) שאלות בהלכה שעלו על הפרק. חלק מתוך תשובותיו של רבינו לשאלות אלו נדפסו בספרו "מנחת אברהם".

כאשר נתפרסמה תשובתו של הגאון רבי שלמה דוד כהנא, רבה האחרון של זורשא, בעניין מצוות החקלה, השיג עליה רבינו ארוכות, צלל בים התלמוד כדרכה של תורה ודלה ממנה פנינים, הקשה ותירץ, עקר חרים וטחנן זה בזה, ושני התלמודים פרושים לפניו כשמלה. הגאון הנ"ל עמד משתומם לנוכח ענקיותו של צורבא מרבנן זה ובמכתבו אל רבינו כתב –

"כבוד ידידי הרב העילוי המצויין עדיו לגאון מר אברהם שפירא נ"י. היה לי רוב עונג בקבל קונטרסו הגדול על מצוות הקהל הערות והארות מחוכמות על תשובתי שנדפסה בחוברת של זכר להקהל, ואף שבלי רחמנות עשה הרבה קרעים בדברי תשובתי, והיה לי טורח גדול לאיחוי הקרעים הנ"ל, הנני שבע רצון מאד מדרכו דרך התורה לברר כל הלכה בשכל צח וישר ובידיעות עמוקות בספרי ראשונים, כן יזכה להגדיל תורה ולהאדירה ולהיות תורתו אומנותו, כעתירת נפש המכבדו ומברכו בברכת התורה".

את דרכו בלימוד עיצב רבינו מפי סופרים ומפי ספרים⁸. מלבד התורה שקיבל מרבותיו המוזכרים לעיל, ידע רבינו למצות בגאונות בדרך נפלאה דרכי לימוד ושיטות שונות, מתוך ספריהם של גדולי הדורות, לברר את מקחן ולעמוד על עיקר חידושם.

מבין הספרים והדברים שבכתב שהשפיעו על דרכו יש לציין את משנתו של הגאון ר' איצ'לה מפוניבז', שתחילת לימודו בדבריו היתה בעיונו בספר "מקור ברוך" להג"ר ברוך גינזבורג, בו הוא מצטט מדברי הגריי"ר. דרכו הייחודית של הגאון ר' איצ'לה מפוניבז' התאימה ביותר לקו מחשבתו של רבינו ומאז התקרב לדרך לימודו⁹. לאחר מספר שנים, כינס רבינו את דברי תורתו של הגריי"ר שבכת"י ושבע"פ והוציאם לאור בספר "זכר יצחק" בתוספת "קונטרס אחרון" – חידושים וביאורים עמוקים ונפלאים של רבינו הנסזבים סביב דברי הגריי"ר.

בישיבת "מרכז הרב"

לאחר נישואיו עם הרבנית מרת פנינה תבלחט"א, אחותו של הגאון הרב שלום נתן רענן, מי שהיה חתנו של מרן הראי"ה קוק, נאות רבינו לבקשת מרן הרב צבי יהודה הכהן קוק, והחל להתמסר לתלמידי ישיבת "מרכז הרב". הקשר המיוחד שבין רבינו לרצי"ה החל עוד במפגשים ביניהם בבתי הכנסת שבשכונת "מאה שערים", בהם נהגו להתפלל. הרצי"ה, שהעריץ את גדלותו האדירה של רבינו בתורה, התפעם גם

8. היה לו לרבינו משא ומתן עם רבים מגאוני הזמן, ביניהם הג"ר ראובן טרופ בנו של הגרנ"ט, הגר"י זוסמנוביץ בעל "תרועת מלך" בעת ביקורו בירושלים, הג"ר שמשון אהרן פולנסקי הרב מטפליק, הג"ר אברהם יעקב ניימרק, הג"ר ישראל משה סלמון מחרקוב (בספרו נתיבות הקודש למנחות נ"א ע"א אף מביא תירוץ מרבינו על קושייתו ובפנקס בכת"י מרבינו מצאנו שכתב: שאלני הגרי"מ סלמון שליט"א וכו'), הג"ר אפרים זאב גרבוז, הג"ר שמואל וינטרוב שהיה ראש ישיבת בית יוסף בפינסק ועוד.

9. רבינו מסר מפי תלמידו של הג"ר איצ'לה, רבי שמואל ביאלובלוצקי, שהג"ר איצ'לה אמר לו שבילדותו כבר הבחין שצורך הדור הוא בדרך לימוד שונה מדרך הלימוד הקיימת.

מתפילתו של רבינו ומאז נקשרו שניהם בקשרי ידידות¹⁰. כאות להערכתו העצומה של הרצי"ה, שראה ברבינו את גדול גידולי פארה של ירושלים, ממועתיקי השמועה בדורו, ולרוממות קרנה של התורה ושל הישיבה, ביקש לערוך טקס גדול לרגל היכנסו של רבינו בחילי הישיבה כריש מתיבתא, בנוכחות גדולי הדור ומרביצי התורה, אך רבינו בצניעותו סירב לכך.

כאשר חלה ראש הישיבה הגאון רבי יעקב משה חרל"פ, ביקש מרבינו להעביר שיעורים כלליים בישיבה במקומו. הקשר המיוחד בין רבינו לגר"מ חרל"פ נמשך שנים קודם לכן, עת היה רבינו שותף ממנו בצמא הנהגות ומסורות של אנשי ירושלים, ולאחר פטירת הגר"מ חרל"פ המשיך רבינו את שלשלת מסירת התורה במסירת השיעורים הכלליים בחיכלה¹¹. שליחותיהו דקמאי קעביד, ללמד בני יהודה קשת, להנחילם תורה ויראה.

מאז, החל רבינו להרביץ תורה ולגדל דורות של תלמידים ותלמידי תלמידים בישיבת "מרכז הרב" שהתאבקו בעפר רגליו. בעשר אצבעותיו

10. כאן המקום לספר מעט אודות כוח תפילתו של רבינו. היה מתפלל ומברך מן הסידור, גם בחזרת הש"ץ היה מרוכז כל כולו ולא מרים עיניו מן הסידור, אלא עוקב אחרי החזן בתוך סידור התפילה. בראש השנה ויום הכפורים היה צריך להחליף את בגדיו מספר פעמים במשך היום, מרוב מאמץ אדיר בתפילה.

11. מעניין לציין שאחד מגדולי התורה המפורסמים ששיטתו בענייני ציבור ומדינה היתה מנוגדת בתכלית לשיטה שב"מרכז הרב", הגאון רבי יעקב ישראל קנייבסקי בעל ה"קהילות יעקב", כתב בשנת תשי"ז דברי המלצה על תלמיד שביקש ללמוד ב"מרכז הרב". בדבריו בשולי בקשת רבי אברהם יגל ראש ישיבת סלונים ברמת גן להנהלת ישיבת "מרכז הרב" כתב: בעה"י

נשען על מכתב זה הנני לבקש גם אני לקרבו לתמכו ולסעדו למען יחזיק בתורת ה' ולעלות מעלה מעלה המקום יהי' בעזרו.
הכו"ח לכבוד התורה ולומדי' שוחרי' והוגי' המעטיר

יעקב ישראל קנייבסקי
בעהמ"ח ספרי קהילות יעקב.

הקים רבינו דור של תלמידי חכמים עמלי תורה, ומתוכם רוב בניין ומגין של רבני הדור הבא ב"ציונות הדתית". רבינו בדרכו המיוחדת עיצב את דמותם של גדולי תלמידיו להיות ממוסרי התורה לעתיד, התווה את דרך הלימוד ודרכי ההוראה ומעל לכל החדיר בתלמידיו מידות ישרות, יראת שמים ואהבת תורה בלא גבול. שיעוריו העמוקים והחדשניים היוו אבן מסד כיצד להגיע לישרות הסברא ולכוון לאמיתות של תורה. בשנים אלה החל רבינו לשאת בעול הציבור. הרצי"ה היה מתייעץ עמו בנוגע לענייני הכלל, וראה בדעתו את דעת התורה המכרעת בעניינים רבים שעמדו על הפרק.

בשנת תשמ"ב, עם פטירת ראש הישיבה הרב צבי יהודה הכהן קוק, המשיך רבינו בהנהגת הישיבה, יחד עם עמיתו הגאון רבי שאול ישראל, ועמד בראשה עד סוף ימיו. רבינו היה גאון ופוסק, ראש הרבנים בארץ ישראל ומנהיג ציבור, אולם תמיד אמר שהוא רואה עצמו בראש ובראשונה "ראש ישיבה". בשישים השנים שהרביץ תורה לעדרים בישיבת "מרכז הרב", הקים רבינו עולה של תורה בארץ ישראל. מתחת ידו יצאו דיינים ורבנים, ראשי ישיבה ור"מים, מורי הוראה ומרביצי תורה בכלל ישראל. ישיבות רבות, אולפנות וישיבות תיכוניות, בכל רחבי הארץ, קמו בעידודו ונתמכו על ידו. רבינו מסר נפשו כל ימיו להעמיד תלמידים לאלפים, דאגתו ואהבתו אליהם הייתה ללא גבול. גם בימים קשים, כשבראותו חיתה רופפת, תלמידי הישיבה היו בראש מעייניו. לא פעם אמר לנו, כי יש למסור את הנפש על הישיבה וכך אכן נהג¹².

כאן המקום להזכיר את עזרתו בקודש, הרבנית מרת פנינה תליט"א, שעמדה לימינו במסירות נפלאה, דאגה לכל מחסורו והייתה לו למגן לעזר ולאחיסמך בכל שנות עמלו בתורה והתגדלותו בה, על מנת שיוכל להיות

12. בשעותיו האחרונות בבית החולים עת התקשה רבינו בנשימתו, אמר לו בנו רבי שמואל שליט"א כדי להסיח דעתו מעט מייסוריו כי תלמידי שיעור א' החדשים התאקלמו היטב ולומדים בחדווה, מיד אורו פניו ואמר בשמחה – "טוב מאד, טוב מאוד!"

פגוי לעבודת ה' בבריות גופא ובשלוות הנפש. תלמידי הישיבה הזקירו את פועלה והכירו לה טובה, עד שהיו מכנים אותה "מגן אברהם", ששלו ושלחם, שלח הוא.

את שיעורו הכללי, על סוגיית הגמרא הנלמדת, מסר רבינו מדי שבוע בבית המדרש בישיבה, אך בנוסף לכך, היה מתקיים שיעור מיוחד בביתו במוצאי שבת בספר "קצות החושן". שיעור זה לא היה מוכן מראש, ולעתים היו מחליטים זמן מועט לפני השיעור סביב איזה סימן יעסוק השיעור. כאן זכו התלמידים לראות כיצד לומד גאון אמיתי, כיצד הוא מקשה ומתרץ שואל ומפרק, עוקר חרים ומזחנן זה בזה, וחיו דברי התורה שמחים כנתינתן בסיני.

תלמידי הישיבה, שייצקו מים על ידיו, זכו לשמש "ספר תורה חי", מעתיק המסורה מדור דור. כל גדולי העולם אותם שימש רבינו בצעירותו מצאו להם מקום באישיותו ונתגלמו בדמותו המופלאה. דרך רבינו זכו תלמידיו להתחבר למוסרי התורה שבכל הדורות, בלימוד תורתו הגדולה ובהדרכתו בעבודת ה'. רבינו, כמחנך לדורות, בנה וייסד את השקפת עולמם של תלמידיו. שיחותיו סביב מעגל השנה, לקראת כל חג ומועד וביומא דריגלא של רבותינו – מרן הראי"ה קוק והרצי"ה קוק – היו לאבני יסוד, עליהן מתחנכים דורות של תלמידים¹³.

אולם לא רק תלמידיו זכו לאזן קשבת ולהדרכות בתורה ובדרכי החיים. דלתו של רבינו הייתה פתוחה תמיד לכל שואל ומבקש, עד ימיו האחרונים ממש. כל שאלה בהלכה היתה מקבלת מענה, אדם הזקוק להדרכה או לעזרה וכל מר נפש ידע שאצל רבינו יקבל עצה או עידוד, והכל במאור פנים ובשמחה כשעיניו הטחורות והחכמות חודרות עמוק לנפש השואל.

13. שיחותיו נלקטו ונערכו בכמה ספרים: בספרו "מנחת אברהם", בספר "מורשה" ובקונטרס "יומא דריגלא".

יושב על מדין

בשנת תש"י ערך הגריא"ה הרצוג תכנית למחלקת החקיקה של "מכון הרי פישל", בראשות העורך הג"ר בנימין רבינוביץ תאומים. לוועדת הביקורת של המחלקה מינה את רבינו ויחד עמו את הג"ר אהרן ביליסטוצקי והג"ר אפרים זאב גרבוז¹⁴. במסגרת מחלקה זו נערך ונדפס הספר "חוקת משפט" על הלכות מכירה.

לאחר מספר שנים התמנה רבינו על ידי הגריא"ה הרצוג לוועדת הביקורת של "אוצר הפוסקים", יחד עם הגאון רבי אלי' ראם והגאון רבי אהרן יעקב קלפפיש¹⁵.

בשנת תשי"ג פנה הגאון רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א לרבינו בבקשה שיכהן עמו בבית הדין האזורי בירושלים. למרות שלא היה לרבינו כושר לדיונות, העניק אז הגריא"ה הרצוג לרבינו כושר מיוחד כגדול בתורה וכגאון מוכר בישראל. למעשה נתעכב המינוי בפועל, ורק בשנת תשט"ז נאות רבינו לבקשת הגריא"ה הרצוג וישב על כס הדיונות¹⁶.

בבית הדין בירושלים נתגלה כוחו האדיר של רבינו בפסיקה בכל חלקי התורה. באחת מתשובותיו, כתב הגאון רבי משה פיינשטיין אל רבינו, שזיהא אז כבן ארבעים ושש – "מע"כ ידידי הרב הגאון המפורסם מוהר"ר אברהם שפירא שליט"א... ודעת כתר"ה להיתר כאשר האריך בטוב טעם ורוצה לידע גם דעתי העניה, אף שאיני רואה בזה שום

14. התוכנית הודפסה בספר תחוקה לישראל עפ"י התורה ח"ג עמ' 272.

15. כפי המצוין באוצה"פ כרך ג' וד'. יש לציין שהגאון רבי אהרן יעקב קלפפיש שהתרשם ביותר מכח החידוש של רבינו אמר: "הוא ר' מנחם זמבא השני". קדם לרבינו בוועדת הביקורת הגאון רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א, שלאחר שנתמנה לדיין עזב את הוועדה ורבינו מונה במקומו.

16. על ענוותנותו של הגריא"ה הרצוג סיפר פעם רבינו, בתארו כיצד ביקשו שיסלח וימחל לו על כך שהמינוי לא יצא אל הפועל בזמנו.

צורך כי הרי רב גוברייהו דחכמי ירושלים הראוין להורות בכל התורה כולה ומה אני נגדם"17.

גדלותו של רבינו כדיין הדין דין אמת לאמיתו ומסיק השמועות אליבא דהלכתא, היתה לשם דבר וגודעה בין חבריו הדיינים. כאשר נתמנה לדיין בבית הדין הגדול, לפי נוחלי בית הדין, היה אמור הגאון רבי מרדכי אליהו להיות אב"ד בהרכב הדיינים, זאת משום שנתמנה לבית הדין הגדול זמן מסוים לפניו. אולם הרב אליהו התעקש שרבינו ישב באמצע, כאב בית הדין. רק לאחר שנאות רבינו להיות אב"ד, נתיישב גם הגאון רבי מרדכי אליהו לדון.

לא רק גאונותו המופלגת כפוסק נתגלתה בעת שבתו כדיין, כי אם גם יכולתו יוצאת הדופן בכתיבה בהירה כדרכה של תורה. באחד הפעמים בהם עיינו בנושא הנוגע לאחד מפסקיו של רבינו, אמר כי בשנות שבתו על כס הדיינות, נטל על עצמו את עול כתיבת פסקי הדין ברובם המוחלט של המקרים. כתיבתו של רבינו נתייחדה בחשיפת שורשי יסודי ההלכה ובירורם ומתוך כך בישרות הסברא ובבקיאות נפלאה מיישר היה את ההדורים עד שנתבררה הלכה פסוקה וברורה מאליה.

במשך השנים הללו פעל רבינו גם בכמה עניני הכלל, בעזרתו נוסדה ישיבת "תושיה" כיום במושב תפרח ורבינו היה נשיאה, בפרק זמן מסויים כיהן בועדת החינוך והבחינות של הרה"ר לישראל. היה מראשי "תל"ת" – "תנועה להפצת תורה" ועוד.

ראש הרבנים בארץ ישראל

למרות שנתקבלו החלטות פוליטיות בכנסת, השתדל רבינו בכל כוחו

17. שנים לאחר מכן, בביקורו של רבינו בארה"ב כרבה הראשי של ארץ ישראל, לחצו אנשים ידועים על הגר"מ שלא להיפגש עם רבינו מסיבות פוליטיות, שמא יראה הדבר כתמיכה ברבנות הראשית. אולם הגאון רבי משה פיינשטיין לא נכנע ללחצים. בפגישתו עם רבינו בביתו הזכיר הגאון רבי משה פיינשטיין את אותה התכתבות ביניהם.

שקודמיו הגאון רבי שלמה גורן זיבדל"א הגאון רבי עובדיה יוסף שליט"א, ימשיכו לכהן בתפקידם כרבנים ראשיים לישראל. לאחר שכל מאמציו עלו בתוהו, נתמנה רבינו בשנת תשמ"ג לכהן כרב הראשי לישראל, יחד עם ידידו הגאון רבי מרדכי אליהו. רבינו אמר אז, בדברנו על הסכמתו לכהן כרב הראשי, שתקופות ארוכות היו שביקרו את העובדה שכל הרבנים הראשיים האשכנזיים לירושלים וארץ ישראל היו ילידי חוץ לארץ, ובהתמנות יליד ירושלים לרב הראשי של ארץ ישראל יש משום מתן כבוד לארץ ישראל וירושלים.

בשנים אלו לחם רבינו בעוז להעמיד את תורת ישראל על תילה, בכל תחומי החיים במדינת ישראל. במסירות נוראה נשא רבינו בעול הרמת קרנה של תורה וחלכה בכל שדרות הציבור. בימיו היתה הרבנות הראשית לישראל ומועצתה לתל תלפיות, שכל פיות פונות אליו ככתובת לשאלות הכלל והפרט, בכל הקשור לדרכה של תורה ולדעת תורה להלכה ולמעשה בכל עניין ועניין. כרבה הראשי של מדינת ישראל ראה רבינו את עצמו כאחראי למצבו הרוחני של כלל ישראל כולו. מכח נשיאה באחריות קדושה זו, קשר רבינו קשרים הדוקים עם ראשי המדינה והצבא ועשה ככל שביכולתו להאיר את העולם בתורה ולבצר את חומות היהדות בכל חלקי העם.

באחד מביקוריו בארה"ב, בעת שנפגש עם רבני הסתדרות הרבנים באמריקה, קם אחד מן הרבנים בפנייה לרבנים הראשיים ושאל, כיצד זה שנפגשים הם עם פוליטיקאים חילוניים ומנהיגי ציבור שונים שאינם מהוגנים, והרי מבואר בגמרא (יומא ט' ע"ב) דמאן דמשתעי ריש לקיש בחדו בשוק יחבי ליה עייסקא בלא סהדא, ואם כן לכאורה גם על הרבנים להיזהר ולדקדק עם מי הם משוחחים. מיד השיב לו רבינו תוך כדי דיבור – "מדוע אומרת הגמרא דבר זה על ריש לקיש ולא על רבי יוחנן רבו?", "מכאן" – המשיך רבינו – "שכנראה שריש לקיש כאדם פרטי יכול היה להיזהר ולהקפיד עם מי הוא משוחח, וראה לנכון לנהוג כן (עי' ב"מ פ"ד ופרדר"א פכ"ג) אולם רב ומנהיג ציבור כרבי יוחנן לא יכול לברור את האנשים עמם הוא דן, עליו להגיע אל כל יהודי באשר הוא, אם על מנת

לקרבו לתורה ולמצוות ואם לצורכי כלל ישראל! רבינו היה מציין לגבי כמה עניינים ציבוריים את דברי הגמ' בב"ב (ד' ע"א) "שאני ביהמ"ק דאי לא מלכות לא מתבני".

כך היתה דרכו של רבינו בהנהגת הציבור כאיש על העדה. כל כולו מסור לטובת כלל ישראל, בעשותו הכל לשם שמים וללא כל פניות, ראה עצמו כעבד לעם קדוש. כל ימיו חי בצניעות ובפשטות, עמל ושקד על התורה בטהרה ועבד את קונו בענוות אמת. גם בהיותו נושא בעול הציבור כרבה הראשי של ארץ ישראל התגורר בדירה קטנה ושכורה בשכונת "גאולה", עם רהיטים רעועים. ואף לאחר מכן, כאשר עבר לגור ב"קרית משה" על יד הישיבה, חי בדירה פשוטה וצנועה בתכלית. מעולם לא נתן שילוחו או שיעסקו עמו בגינוי כבוד, בכל הליכותיו היה כבוד ה' כבוד התורה הקדושה, וכבודם של עם ישראל וארץ ישראל לבד, לנגד עיניו.

מתוך ראיית צורך הציבור ראה רבינו יחד עם עמיתו הראשלי"צ להמשיך את היתר המכירה בשביעית, שיסודו בהררי קודש והנהיגו אותו למעשה מצוקי ארץ מאריה דארעא קדישא. רבינו תמך יסודותיו גם על מה שאמר לו הרב מטעפליק, הגרש"א פולנסקי, ששמע מהגר"מ שוחט (פרנקנטל) שהמחרי"ל דיסקין אמר בנוגע להיתר המכירה: "כך צריך להיות, שהם יתירו ואנו נאסור". לאחר שנעשה ההיתר מכירה אין לזלזל בו ובכך גם לפגוע בכבוד עמודי החוראה שסמכו ידיהם על הנהגת היתר המכירה.

כרבה הראשי של ארץ ישראל וכראש אבות בני הדין חזק רבינו, יחד עם עמיתו הגאון רבי מרדכי אליהו, את מערכות הרבנות הראשית במספר תחומים מכריעים, שהשפיעו לדורות על צביונה של מדינת ישראל כמדינה יהודית. בין השאר, רועננו מערכות הכשרות במדינה והורחנו סמכויות הפיקוח. קודם מעמדם של רבנים ודיינים, והוסדרו בחינות ההסמכה לרבינות. נוצרו קשרים הדוקים עם גדולי הרבנים בגולה, שהעריצו והעריכו את רבינו עד למאד. ביניהם, הגאון רבי משה פיינשטיין,

הגאון רבי יוסף דב הלוי סולובייצ'יק מבוססותן והאדמו"ר רבי מנחם מנדל שניאורסון מליובביץ' ועוד¹⁸.

מפסקיו החשובים של רבינו כראש הרבנים, נקבעו מסמדות להלכה לדורות. אומץ וישרות הלב הנובעים מלבן לב הארי המכוון כלפי שמיא, יחד עם גדלות נוראה בכל חלקי התורה הקדושה הביאו את רבינו לעמוד לעתים בתוקף על דעתו דעת התורה וללחום על האמת ללא כל מורא ופחד, גם אל מול לחצים מבית ומחוץ שנבעו מאינטרסים חיצוניים שונים ומשונים.

שיתוף הפעולה המיוחד שהיה בין רבינו לבין עמיתו הראשון לציון הגאון רבי מרדכי אליהו בשבתם כרבנים ראשיים לישראל היה לשם דבר ומלבד מעשיהם הגדולים נתקדש גם בזה שם שמים על ידם ברבים¹⁹. תחת הנהגתם של שני גדולי עולם אלה, פרחו הרבנות הראשית והגיעה למרום פסגתה כמנתבת, מכריעה ומאירה את דרכה של המדינה בדרך התורה.

במערכה על ארץ ישראל

עוד בשנת תשכ"ח, חודשים מספר לאחר שחרור חבלי ארצנו במלחמת "ששת הימים", נתבקש רבינו על ידי מערכת עיתון "הצופה" יחד עם עוד שלושה מגדולי ישראל (הגאון רבי שלמה יוסף זווין, הגאון רבי עובדיה הדאיה והגאון רבי בצלאל זילטי) לחוות את דעתו, בעניין מסירת שטחי ארץ ישראל לנכרים במסגרת הסכמים עם מדינות ערב.

18. שיחתן של תלמידי חכמים צריכה לימוד, ורבות יש להאריך בתוכן המפגשים המיוחדים בין מאורי הדור שחלקם תועדו באופנים שונים. רק נציין שהגרי"ד סולובייצ'יק התאמץ להגיע במיוחד להיכל ישיבת "רבינו יצחק אלחנן", למרות חוליו, על מנת לשמוע את שיעורו של רבינו. לאחר מכן אמר לתלמידיו שרבינו מזכיר לו את הגאון רבי ברוך בער לייבוביץ'.
19. שיתוף הפעולה בין שני מאורות אלה, נמשך גם לאחר שסיימו את תפקידם כרבנים ראשיים לישראל. עד ימיו האחרונים של רבינו ממש, פעלו יחדיו בנושאים שונים להרמת קרן התורה וארץ ישראל.

תשובתו של רבינו חיה נחריה, כי על פי ההלכה במציאות הנדונה אין בשיקולים הביטחוניים והמדיניים כדי להתיר מסירת שטחי ארץ ישראל לנכרים. באופן כללי הדגיש רבינו שהכרעות מדיניות ובכללן ענייני בטחון מוכרחות גם הן להיות במסגרת שיקולים הלכתיים על פי התורה.

שנים רבות לאחר מכן, בתקופת כהונתו ברבנות הראשית, כאשר נתגלו סדקים בכוונות על שמירת שלמות הארץ אצל מנהיגי המדינה, גילה שוב את דעתו בתקיפות, נאמן ועקבי לדעת התורה וההלכה, כי אין למסור שום חלק מארץ ישראל לידי נוכרים. לאחר מכן, בתקופת "הסכמי אוסלו" על נסיגות מיש"ע (אזורים שהם ודאי בכלל מצות ישוב א"י), והסכם על מסירת חברון פרסם שוב רבינו את דעתו והכריע, כי אסור לחייל לעבור על דברי תורה ועליו לסרב למלא פקודת גירוש של יהודים מביתם. אסור שלא היה לציבור רחב מודעות כלפיו וחומרת הענין היתה, ועודנה, רפויה אצל רבים.

רבינו עמד בראש וועד רבנים למען ארץ ישראל (ביניהם הגאון רבי מרדכי אליהו, הגאון רבי שאול ישראל ויעוד), שתחת הנהגתו ערכו מערכה בלתי פוסקת על מנת למנוע את מסירת חלקי ארץ ישראל לזולתנו מן האומות (ע"י ילקו"ש עקב רמז תתס ובריב"ש ס" קא). פעמים רבות, לאחר שהיו הרבנים נפגשים בביתו, היו מפרסמים את דעתם דעת התורה בנוגע לנושאים שונים שעמדו על הפרק בענייני ארץ ישראל. ללא ליאות, היה חוזר רבינו ומתריע, כי מסירת חלקים מארץ ישראל לנכרים בהסכמים אלה היא איסור תורה גמור וכי אחריתה מי ישורנה. רבינו עמד בתוקף, ללא כל מורא, לנוכח לחצים ואיומים, אל מול ראשי ממשלה ונשיאים מהארץ ומחוצות, קורא בקול גדול דברי אלוקים חיים ומלך עולם, כשכל כולו אומר את מאמר התורה – "לא תגורו מפני איש".

בשנים האחרונות, בעת שזממו לגרש יהודים מביתם בגוש קטיף על מנת למסור את הקרקע לנכרים, עמד רבינו בעוז על משמרתו, ולעומת כל המגמגמים והתנחלים נלחם ללא חת על שלמות ארצנו הקדושה, כפי שלחם על שלמות התורה הקדושה כל ימיו. למרות זקנותו המופלגת

הטריח עצמו להגיע לכנסים שונים, בהם ראה צורך לחזק ולהנחיל את דברי התורה, השתתף בעצרות עם ועמד בראש תפילות המוניות של רבבות עמך בית ישראל לביטול רוע הגזירה. ערב הגירוש, אף הגיע לבקר את תושבי נווה דקלים ולהשתתף עמם בסעודת מצווה לסיום הש"ס. לאחר הגירוש הנורא מחבלי גוש קטיף וצפון השומרון, כאב רבינו את כאבם של המתים שבים העקורים מביתם ועשה ככל שביכולתו להקל על צערם. כאשר התקשר אחד ממנהיגי הציבור, שעמד בזמן הגירוש בעמדת מפתח בהנהגת המדינה, לבקש סליחה ומחילה מרבינו על שלא נהג בו בכבוד הראוי באותם הזמנים, ענה לו רבינו, כי על כבודו מחל הוא מעיקרא, אולם אם מבקש הוא להתנקות מחטאו, עליו לדאוג מעתה והלאה באופן אישי להקל מצערם של עקורי גוש קטיף²⁰.

במקום שלא היו אנשים, ברגעי משבר ומצוק, נאבק רבינו במסירות נפש על שלמות התורה וארצנו הקדושה, ובכך דרך בדרכם של ראשי משפחתו מייסדי הישוב האשכנזי בירושלים, משפחות ריבלין וזאקס, שהיו ערים לגדולת ערכה של הרחבת ישוב א"י ופעלו לבנות חורבות עולם בתנופת קודש, ברוח דבריהם של הגר"א והחת"ס. את הדרך הסלולה מראש צורים המשיכו גם מרנן הרא"ה, הגר"מ חרל"פ והרצ"ה וכל קדושים עמם. ורבינו אף הוא הלך בדרכי אבות הישוב ורועי ישראל והנחיל גם הלכה למעשה כמנהיג העדה ומורה דרכה, כשעיני ישראל נשואות אליו למשמע דבר ד' זו הלכה.

20. בין מקורות שיטתו לגבי מעורבות רבני הדור בכל הנוגע ליישוב בארץ ישראל ועיצוב דמותה הרוחנית יש למנות גם את מרן הגר"א ז"ל מלצר, שהיה חבר בעת לימודיו בישיבת וואלוז'ין באגודת "נס ציונה" שהתארגנה לשם פעילות ברכישת קרקעות בארץ ישראל ויישוב יהודים שם. גם לאחר נישואיו של הגר"א ז"ל מלצר, בהתגוררו בקובנא, התחדשה שם אגודת "נס ציונה" כהמשך לאגודה שהיתה בוואלוז'ין, והוא הצטרף כחבר גם באגודה זו, יחד עם גיסו הגר"מ אפשטיין, אולם לאחר שהתמנה כר"מ בסלבדקה ולאחר מכן כראש ישיבת סלוצק הפסיק את פעילותו בנושא, ובאחרית ימיו הוסיף ואמר: "כיום אני חושש שהיתה זאת טעות מצדי לא להמשיך את העיסוק בכך, כי יתכן שאם הייתי ממשיך לעסוק בענייני א"י, אזי פו"ב לא היו כאן הבעלי בתים..."

סוף דבר הכל נשמע

"אמר רבי האי דמחדדנא מחבראי דחזיתיה לרבי מאיר מאחוריה ואילו חזיתיה מקמיה הוה מחדדנא טפי" (עירובין י"ג ע"ב). לימדנו רבי יהודה הנשיא, כי לעתים השפעת הרב על תלמידיו איננה נמדדת במשורת המעשה ופעמים שאי אפשר ליצמצמה לפעולות נקודתיות. כמה היה חוזר רבינו ומדגיש כי עצם המפגש עם תלמיד חכם ממעתיקי השמועה, העומד תמיד לפני ה', יש בו כדי להשפיע ולרומם את הנפגש עמו. הנה כי כן יש וראיית הרב, החיבור החי אל סעי, די בו בכדי שיתחדד על ידי כך המתבונן, ויכוון לאמיתה של תורה.

אולם נראה, כי מאמרו המופלא של רבי טומן בחובו עוד יסוד עמוק בהבנת שימוש תלמידי חכמים. "ראיית הפנים" ו"ראיית האחור", אותה מתאר רבי, כבר מוזכרת בתורה, בדברי הקב"ה למשה רבינו בספר שמות – "וראית את אחורי ופני לא יראו" (שמות ל"ג כ"ג). ובאר זאת הרמב"ם במו"נ (ח"א פרק כ"א ועוד), כי "הראייה מאחור" פירושה ראיית פעולותיו של הקב"ה בעולמו, ואילו "ראיית הפנים" היא השגת עצמותו יתברך, סיבת הסיבות.

כעין זה, נדמה כי קיימות גם שתי בחינות של שימוש תלמידי חכמים. ישנה "ראייה מאחור", היא ראיית המעשים של הרב, שאכן מחדדת את התלמיד ומכשירתו לקבל תורה. אולם קיים שימוש משמעותי הרבה יותר, בבחינת "ראיית פניו" של רבו. בשונה מבורא העולם שאת עצמותו איננו יכולים להשיג, הרי שביחס לתלמיד חכם ראיית הפנים קיימת. היכולת להכיר ולגעת, ולו במעט, במעלה הפנימית אשר הביאה לידי אותן הפעולות.

תולדות חייו הגדולים של רבינו, כמוהם כ"ראייה מאחור" של רבי את רבי מאיר, כהשתקפות נפלאה של גדלותו הרוחנית ודבקו בו'. אולם אנו כתלמידיו, אל לנו להסתפק במעשים עצמם, שומה עלינו לבקש להשיג את המעלות המידותיות הפנימיות שהניעו את מעשיו הגדולים של רבינו, לנסות להשיג "לראות את פניו", עד כמה שידינו מגעת.

בשעת דמדומים מרה ונמהרת, מתוך רגעי הסתר ומבוכה, נתגלו ביתר שאת מעט ממעלותיו הפנימיות של רבינו. היצעה חטופה "אל פניו של רבינו", אל תוך עולמו הפנימי, העמוק והנסתר, שכולו מלא קדושה, אהבה ויראת אלוקים עילאה, נזדמנה לנו ברגעיו האחרונים לקראת השבת נשמתו הטהורה אל בוראו.

בעת שקשתה עליו נשימתו, הגיע מומחה מטעם בית החולים על מנת שיקל את ייסוריו. רבינו הודה למטפל במאור פנים, ואז הוסיף, ספק כמדבר אל עצמו ספק כמדבר אלי: "לעשות טוב לאחרים, להיטיב לאחרים...." כך חזר ואמר שוב ושוב מספר פעמים. רבינו, שהיה כל כולו טוב, גילה טפח מן הציר סביבו פעל כל ימיו בעבודתו שבין אדם לחברו, דואג להיטיב לאחרים, להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים.

באותה שעה ביקשני שאתפלל עמו תפילת ערבית, שהייתה האחרונה בחייו. ביטאתי בשפתי את מילות התפילה ורבינו, בקושי גדול, חזר על כל מלה ומלה. גם במצב קשה שכזה היה רבינו מרוכז כולו בכוונת התפילה, נוכח פני ה'. כאשר הגעתי לפרשת יציאת בקריאת שמע, הניף לפתע את ידו ובמאמץ עליון זעק בכל כוחו: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". אחר התפילה המשכנו באמירת תהילים ובלימוד משניות מסכת סוכה מלה מלה (כשהמשניות שגורות על לשונו), שכן ערב חג הסוכות היה, וכך ממשי עד רגעיו האחרונים לא פסק פומיה מגירסא.

עמדנו על מעט מקווי אישיותו ותולדותיו של רבינו, ועוד רבים הם הסיפורים ומעשי המופת שסופרו ועוד יסופרו, בעניינים שבין אדם למקום ובין אדם לחברו, לעמו ולארצו. עם זאת, דומני כי אחת מנקודות היסוד של "הפנים", העומדת בבסיס התולדות והמעשים, טמונה גם בזעקה גוראה זו של "ולא תתורו" שחדרה עד תהומות הנפש. ההוראה העמוקה הכלולה בציווי זה מכריחה התבוננות פנימית מתוך ראייתה של תורה על מאורעות החיים ועל המעשים כולם, מבלי לתור אחר חיצוניותם

של הדברים העשויה לתעתע. מחייבת היא לשוואת את ה' לנגד עינינו תמיד ועל ידי כך לדבוק בדרכיו של הקב"ה, מתוך חיבור אמיתי אל תוכן החיים.

כך באמת חי רבינו את חיי הגדולים, וזהו הצינוי אותו הדגיש בתפילתו האחרונה. כל ימיו חתר לחיות את האמת האלוהית כפי הדרכתה של תורה ולהדריך את תלמידיו אחריו לאורה. בעת הצורך לא חת רבינו מלומר בקול "לול את דבר ה' גם כאשר אחרים נתפתו לתור אחר השטחיות והחיצוניות המפתה, הקלה והפוטרת. כך נהג בעבודת ה' הפרטית שלו, בינו לבין קונו, ביגיעתו בתורה ובעמלו בה ללא גבול, כך במסירת התורה לתלמידים ובפסיקת ההלכה לרבים וכך גם בהנהגת הכלל ובענייני ארץ ישראל.

בשעותיו האחרונות, חזר רבינו פעם אחר פעם על שתי מילים – "שם טוב". באותה שעה נזכרתי בפסוק בקהלת "טוב שם משמן טוב ויום המוות מיום היוולדו" ובדברי רבי שמעון במשנה באבות – "שלושה כתרים הם – כתר תורה, כתר כהונה וכתר מלכות. וכתר שם טוב עולה על גביהן". רבינו הגדול, זכר צדיק וקדוש לברכה, יחיד בדורות היה. הוכתר ב"כתר תורה", "כתר כהונה" ו"כתר מלכות" גם יחד. בחייו הגדולים נצרפו שלושת הכתרים יחדיו והיו לכתר שמו הטוב.

בחג הסוכות, ט"ו תשרי תשס"ח, ביום האושפיזין של אברהם אבינו, נשבה ארון האלוקים. ולמחרת ביום ראשון של חול המועד ליוו את מיטתו רבבות רבבות של תלמידים ועמך בית ישראל למנוחת עולמים. רבינו נטמן בחלקת הנביאים בהר הזיתים, סמוך לקברם של מרגן הראי"ה קוק ובנו הרצי"ה, אל מול מקום הקודש, הר בית ה'.

איש אשר רוח בו

מדברי החסיד שנסא ליום השלישים
מרן ראש הישיבה
הגאון רבי יעקב אלעזר כהנא שפירא שליט"א

ברשות מרגן ורבנן ורבנותי, יש שתי הלכות שקשורות לחסיד. מצד אחד ישנה ההלכה על תלמיד חכם שחייבים להזהר להספידו כהלכה. ומצד שני יש ההלכה שאסור להגזים בחסיד. איך אפשר לעמוד בשתי ההלכות האלו. לכך צריך אדם כמו אאמו"ר הרב שיוכל להספיד.

מסופר על רע"א שהספיד את הגר"א ואמר שהוא מסתמך על מה שאמרו חז"ל "אחים בחסידא דחתם קאימנא" וממילא הרי לא אומרים כל שבחו של אדם בפניו.

ובכן כל מה שאומר פה הם דברים שהבנתי ושבועצמו אמר, וכפי שרש"י כותב בתשובה שיש דברים שהוא לא שמע מרבו אבל ליבו אומר לו שכך רבו היה אומר.

הגמ' בכתובות אומרת שרבי צוח אל תספידוני בעיירות אלא בכרכים. וצריך להבין הרי רבי היה שיא הענוה "משמת רבי בטלח ענוה" וכי רבי ביקש לכבוד עצמו, כך מעיר המחפש"א. חשבתי ע"פ הגמרא במגילה שאומרת מה הגדר של עיירות ומהו של כרכים. כל עיר שאין בה עשרה בטלנים היא בגדר של עיירות, ויש ביטוי בירושלמי במגילה לגבי הגדרת עשרה בטלנים, ר' יהודה אומר כגון אנחנו שאין אנו צריכים אלא לתלמודנו וכך גם גורס השאלתות. ההבדל בין עיירות גדולות לעיירות

קטנות הוא, שבקטנות אין את אותם אנשים שא"צ אלא לתלמודם, משא"כ בגדולות ובכרכים שיש אותם הבטלים שבטלים מכל עסקי ציבור ועוסקים רק בתורה.

יתכן שזו היתה גם כוונת רבי. כדי להעריך את האדם, את גודל האבידה, את רבינו הקדוש, ידע רבי שאפשר לעשות זאת רק במקום שיש ת"ח, שיש עשרה בטלים שא"צ אלא לתלמודם. הם באמת יוכלו להבין את כל המסי"נ של רבי למען עם ישראל, וכל הנהגתו היא ע"פ התורה בלבד, ולכן אמר אל תספדוני בעיירות אלא בכרכים. ועאכו"כ בביחמ"ד הזה.

הגמ' במסכת שבת אומרת א"ל רב לרב שמואל בר שילת אחים בהספדא דחתם קאימנא. צריך לעורר את הציבור. רב אמר את הדברים האלה דוקא לרב שמואל ב"ש, מפני שהגמרא בב"ב (ח, ב) אומרת ומצדיקי הרבים אלו מלמדי תינוקות כגון מאן, אמר רב כגון ר"ש בר שילת, דאשכחיה רב לר"ש בר שילת דהוה קאים בגינתא, הוא נמצא אותו שבמקום ללמוד תינוקות הוא מטייל בגינה, ושאל אותו שבקית לאומנותיך, כך גרסת ר"ח, עזבת את האומנות שלך, תורתו אומנותו? אמר ליה, ר"ש בר שילת: 'עד תליסר שנין דלא חזי ליה זחשתא נמי דעתאי עליהו' מפר"ח אני הרבה שנים כבר לא נמצא איתם אבל לא הסחתי דעתי רגע מהם, שלא לזרזם ממקום זה שאני עומד. זו היתה גדולתו של ר"ש בר שילת. אדם שבכל מקום שהוא נמצא המחשבה שלו היא רק לגדל ת"ח. ובשולי הגליון ר"ח שם ציין א"מ הכ"מ לרלב"ג בס' יהושע עה"כ "ויהי בהיות יהושע ביריחו" ששואל: הרי באותה שעה עדיין לא היה ביריחו. מתרץ הרלב"ג היות שבאותו רגע מחשבתו היתה ביריחו אז כידוע מקום שמחשבתו של אדם נמצאת שם הוא. זו היתה דרגתו של ר"ש בר שילת. וממילא מובן שלכן אמר לו רב לר"ש בר שילת, אותו אחד שלא הסיח דעתו אף פעם מלגדל תלמידים, גם כשהיה מטייל בגינה או עסוק בעיסוקים אחרים, המחשבה שלו היתה כל הזמן בתורה, ידע רב שר"ש

ב"ש ידע מה לומר לפני הציבור, איך לרומם בפני הציבור את מעלתם של ת"ח ולומדי התורה גם אחרי הסתלקותו.

זה היה שורשו ומהותו של א"מ זצ"ל. בכל עניין ועניין, בכל שיקול דעת, לא היה אצלו שום דבר חוץ מדעת תורה. הוא דאג הרבה לפרסם על כך, וגם להתריע על כך.

מציענו במשנה במס' כלים שכל החיות שבים טהורות חוץ מכלב הים, מפני שבזמן הסכנה הוא בורח ליבשה, ולכן אינו נחשב כחיה שישורשה בים אלא ביבשה. והראה לי א"מ זצ"ל את דברי ר' צדוק, שלומד יסוד גדול ע"פ המשנה הזאת, שכל אדם נבחן ע"פ המקום שבו הוא נמצא במצוקה, שם רואים את מקום חיותו. שם נבחן מקום חיותו. כשאדם נמצא בשעת מצוקה, אם מקום חיותו במים סימן שהוא חיות ים. אם ביבשה – מקום חיותו ביבשה, ואין לו דינים של חיות ים. ואומר ר' צדוק אותו דבר גם באדם, מי שעל אף כל המצוקות, משענתו רק בתורה ובתפילה, מכאן אנו לומדים שזהו שורש חיותו. "מקום חיותנו" כמו שאמר ר"ע לפפוס, בלי שיתוף וכלי בלבול, הכל הוא רק בתורה. לפני כמה וכמה שנים אמר א"מ זצ"ל בחג שמחת תורה, התורה מסיימת "ולכל חיד החזקה ... אשר עשה משה לעיני כל ישראל", אומר רש"י ששייבר את הלוחות. והוא שאל מפני מה זהו השבח, המכה בפטיש הגדול, שמשבחים בו את משה רבינו. מפני מה דוקא בשבירת הלוחות, למה לא הורדת הלוחות, למה לא יצי"מ. ותירץ א"מ, שהתורה מלמדת אותנו שאצל משה רבינו לא היה שום דבר שהלך לבטלה, הכל היה תורה. אפי' משבירת הלוחות לומדת הגמ' הלכות, שלפעמים ביטולה זהו קיומה. השבח הכי גדול לומר על אדם שכל מעשיו הם לתורה, אפי' דבר שנראה שבירת הלוחות גם זה נחשב לתורה, זה המעלה הגדולה ביותר של אדם.

הגמ' בב"ק יז אומרת וכבוד עשו לו במותו, שהושיבו ישיבה על קברו. וחקשו תוס' הרי זה לועג לרש ותירצו תוס' שמדובר מחוץ לדי' אמות. אולם הר"י מיגש מבאר שתלמידים שמגיעים למקום רבם ועוסקים

בתורתו אי"ז לועג לרש, שחרי זה כל מגמתם לשבת לפניו כדרך שישבו לפניו בחייו, ולומר אותם השמועות ודברי התורה ששמעו מפיו "וכבוד גדול הוא לנפטר ואי"ז לעג לרש". ומא"מ שמעתי שדין זה שכבוד עשו לו במותו שהושיבו ישיבה על קברו, יש מקום לדון אם זו באמת רק הלכה במלך, יתכן שזה מיוחד דווקא לחזקיה, שחרי בזמנו לא מצאו תינוק ותינוקת מדין ועד באר שבע שלא היו בקיאים בדיני טומאה וטהרה, וממילא הכבוד הגדול ביותר לחזקיה היה להפיץ את התורה באותם המקומות שעד אז לא היתה תורה. ובימינו היה הכרח להתיר גם בתוך ד' אמות, כי מחוץ להם זכה וזכה תורה בכל מקום ומקום. וזכה א"מ לכוון לדברי רבינו פרץ באותו מקום.

זי, חסרה ארעא דישראל גברא רבא. חז"ל אומרים שיכשיצא צדיק מן העיר פנה זיוה פנה הודה פנה הדרה. פה יש ביטוי גדול יותר, חסרה ארעא דישראל גברא רבא. יש אנשים שהשפעתם היא לא רק על העיר, אלא הקב"ה מקפל תחתייהם את כל א"י, שלחמו על כל כבודה, ולכן חסרה ארעא דישראל כולה גברא רבא. גם מה שא"מ הסכים ליטול עליו את עול הרבנות הראשית בזמנו, הוא אמר שזה מפני כבודה של א"י וירושלים, כי עד עתה ראשי הרבנים בירושלים היו מבני חו"ל, והוא הרגיש שהיות והוא היה דור שישי בירושלים, יש מקום להחזיר עוד נקודה בכבוד א"י, וזכה אבא לצרף את שני הדברים יחד, גם הפצת התורה וגם הרבנות. "את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה" בבת אחת.

הגמ' בעירובין אומרת 'אמר רבי האי דמחדדנא מחבראי דחזיתי לר"מ מאחוריה ואילו חזיתיה מקמיה הוה מחדדנא טפי'. מביא המאירי בביצה את הירושלמי שהסיפור היה שר"מ חשב שבזמן חתונת בנו של רבי מחללים ח"ו שבת, ר"מ מחה, ורצו אחריו, וכשרבי ראה את ר"מ הולך במהירות ובזרח מהרצים אחריו, אז אמר אילו ראיתו מלפניו עדיפנא מחבראי. ומדגיש המאירי שכשראה אותו מעשה – "החזקתי את עצמי כלא יודע והתאמצתי בתורה יותר". כשאדם רואה כמה גדולי ישראל ממשכנים נפשם על כל דבר ודבר שבתורה, זו התכלית. המטרה של

ראיית ת"ח היא, שאדם יגיע מכח זה למחשבה נוספת שיש לו עוד ועוד מה לגדול בתורה, וזהו שכתוב בתהילים (פרק מ) 'הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי', שהגמ' אומרת שכל מי שראה את דוד המלך היה חוזר לתלמודו. עיצם האישיות, לראות את דוד המלך, את התנהגותו, כבר מחזיר את האנשים לגדולה בתורה.

זכה א"מ לראות גם את גדולי הדור הקודם, הן מלפניהם והן מאחריהם. כל הדיבור איתם היה בתורה. בעומק העיון, בהליכות עולם, החל מרבו ר' משה מרדכי אפשטיין ור' איסר זלמן מליצר והחזו"א והגרי"ז והרב חרל"פ ור' אליהו ראם והרב פרנק והרב מטשעבין ועוד ועוד גדולי תלמידי חכמים בארצנו הקדושה יבדלו לחיים טובים וארוכים. אמר לי אבא: למה רבן יוחנן בן זכאי ביקש גם את יבנה וחכמיה וגם לרפא את ר' צדוק?! מפני שהדורות החדשים צריכים לדעת גם איך נראו גדולי תורה של הדור הקודם, כדי שחם וחלילה לא יאבד הקשר. צריך לומר שיעורים, צריך להוסיף תורה, צריך לגדל תלמידי חכמים, אבל תלמידי חכמים גדולים, שיהיה להם באמת לב רחב מאד, כפי שאמרו בפרקי אבות על ר' אלעזר בן ערך "רואה אני דבריו שבכלל דבריו דברים", דבריו של ר"א בן ערך הם שהדרך הישרה שיבחר לו האדם היא לב טוב ובכלל דבריו כלולה גם מעלת "חכם הרואה הנולד", מפני שכמה שהאדם ליבו רחב יותר, וחלב הרחב מצטרף עם גדולה בתורה, אז מעלתו היא פי שנים, מטבע של קודש כפול היה'.

יש גמ' בברכות 'הרואה ר"ע בחלום יצפה לחסידות' ובמקום אחר אמרו על ר"ע בתמיה: 'שבקיה ר"ע לחסידותיה'. אומר ר"ג גאון, יותר ממה שהיה גדול בתורה היה גדול במילי דחסידותא. מה זה חסיד אמיתי אומר המסילת ישרים זה אותו אדם, אותו ת"ח, שמסנגר על הדור, שדואג לצרכי הדור, וזו היתה אישיותו של ר"ע.

"זכרו תורת משה עבדי", הייתי פעם עם א"מ זצ"ל בכינוס רבני אירופה. הוא הביא להם את מה שמחדש תלמיד הר"ן בספר על התורה, למה מלאכי שהיה ממסיימי הנבואה הוצרך לומר באותו דור "זכרו תורת

משה עבדיי, מפני שאותו דור זה היה זמן שכלתה הנבואה, שחרי הנביא עיצמו לא ראה את דברי הנבואה בצורה ברורה, הקב"ה שאל אותו "מה אתה רואה", הרגישו שהנבואה הולכת להסתלק. כדי לא ליפול בייאוש אמר להם "זכרו תורת משה עבדיי", גם אם הנבואה מסתלקת אבל התורה נשארת, 'חכם עדיף מנביא'. גם אותו תחום שהנביאים לא זכו לפעול, לעקור מישראל את הע"ז, החכם העדיף מנביא, זכה ע"י הגברת והרחבת דקדוקי ההלכות ולמוד התורה.

"נח נפשיה דרב, ואנן ברכחמ"ז לא גמרינן". על איזו זהירות בדקדוקי תורה שמענו בשבעת ימי האבילות, איזו יראת חטא, איזו תפילה. סיפר לי אחד הרבנים בארץ שחיה בוגר הישיבה שחלה בשעתו. הוא שכב בבית חולים למעלה מחודש. אבא נסע פעמיים לבקרו. כשבא אליו בפעם השנייה אמר לו תאמר לי בדיוק איך קוראים לאמא שלך. אמר לו את שני השמות. אמר לו אבא בפעם הקודמת לא אמרת לי את השם המלא שלה והרגשתי בתפילה שזה לא הולך, וכהנה וכהנה שזה לא הזמן להאריך.

עלינו להתפלל שנזכה בעז"ה להעמיד מקדש על תילו, לחזק את בדק הבית וכתלי ביחמ"ד הזה יוכיחו וימשיכו, ביתר שאת, להקרין את מאור התורה גם כלפי פנים וגם כלפי חוץ בכוחות משותפים. "ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך", כותב הב"י 'כאחד' הכוונה על אברהם אבינו שנאמר עליו 'אחד היה אברהם'. אברהם זכה ללקט סביבו את כולם, סביב האמונה בקב"ה ללמד אותם אורחות חיים, ע"ז אומרים בתפילה 'ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך'. בעז"ה, זכותו של א"מ זצ"ל תגן עלינו ועל כל ישראל ועל כל התלמידים ועל כל לומדי התורה ועל כל ארץ ישראל שכ"כ זקוקה לרחמים במהרה בימינו אמן.

"כי שפתי כהן ישמרו דעת..."

מאמר הערכה לדמותו של רבינו

מאת הרב יהושע מגנס שליט"א

ר"מ ישיבת "מרכז הרב"

"כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ד' צבאות הוא" (מלאכי ב', ז'). מפרש רש"י: כי מלאך – שלוחו של הקב"ה, כמלאכי השרת, לשרת לפניו וליכנס לפניו במחיצתו (מקורו של רש"י הוא ממדרש תנחומא, פרשת שמייני פרק ח'. ועיי' גם בילקוט שמעוני פרשת "אחרי מות", על הפסוק: "וכל אדם לא יהיה באהל מועד"). נמצא, שבקשת תורה מכהן השומר דעת, מתיחסת במיוחד לכהן הגדול הנכנס לפני זלפנים.

ויש להבין את השייכות בין כניסת הכהן הגדול לפני זלפנים ובין מדרגת התורה שראויה לדרישה.

ניתן לבאר על פי דברי חז"ל שלמדו מהפסוק "והניחם שם", שכהן גדול גונז כל שנה את בגדי הלבן שבהם נכנס לפני זלפנים, ולשנה הבאה צריך הכהן הגדול לעשות בגדי לבן חדשים. מכך יש ללמוד על יחודו של הכהן הגדול, שעל אף שבגדי לבן מגלים על טהרתו של הכהן הגדול, יש חיוב לכהן גדול להתעלות ולהטהר שוב ושוב. והטהרה שנטהר בשנה זו אינה מספקת לו לשנה הבאה. בשנה הבאה הוא צריך להגיע למדרגה חדשה של טהרה.

מעלה זו של עליה מתמדת ואין סופית של הכהן הגדול אינה מיוחדת רק ליום הכיפורים. עלייתו המתמדת של הכהן הגדול, התחדשותו חדשים לבקרים, היא היא מדרגת הכהן הגדול. כן אנו למדים מחביתי הכהן הגדול.

הדין הוא שכחן הדיוט מקריב עשירית האיפה לפני שמתחיל לעבוד. וכן עושה כחן גדול, אף שכבר עבד בבית המקדש ככחן הדיוט, הכחן הגדול צריך להביא עשירית האיפה משלו. אמנם מידה יתרה בכחן הגדול, שמלבד עשירית האיפה שמביא לחינוכו, כל יום מביא עוד עשירית האיפה, והוא הנקרא חביתי הכחן הגדול. נמצא שאותו קרבן שמביא כל כחן לתחילת עבודתו בבית המקדש, מביא הכחן הגדול כל יום.

בזה מבואר ההבדל בין כחן הדיוט ובין כחן גדול. כחן הדיוט נחנך לעבודת בית המקדש רק פעם אחת. ומכוח חינוך זה ממשיך את עבודתו כל חייו. אבל הכחן הגדול, כל יום הוא מדרגה חדשה ועליה מתמדת, ועל כן בכל יום הוא צריך להביא כעין אותו קרבן שהביא לחינוכו. [ובחסידות אמרו שזו כוונת חנה: "אל הנער הזה התפללתי", דהיינו התפללתי שישאר כל ימיו בבחינת נער, שכל הזמן גדל ומתחדש].

עליה מתמדת היא מדרגת תלמידי חכמים שאין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, שנאמר: "ילכו מחיל אל חיל יראא אל אלוקים בציזון" (ברכות דף ס"ד, ב'). ומבאר המזהר"ל (נתיבות עולם, נתיב התורה, פרק ט') שאין סוף למדרגות שיכול תלמיד חכם להשיג. דרכו של תלמיד חכם לעלות מהשגה להשגה, ועל כן אין לו שלמות סופית.

ההתחדשות המתמדת שבאה מתוך עליה מתמדת, היא מעלת התורה, ובזה נבין את דברי חז"ל בכמה מקומות, ביחס לגישתנו לדברי תורה: בכל יום יהיו בעיניך כחדשים. אין כוונת חז"ל לעצת טובה בלבד, אלא חז"ל מגלים לנו את מדרגת התורה, שהיא מתחדשת בכל רגע ורגע. כי התורה אינה תחת שליטת הזמן, אינה "תחת השמש", דהיינו בשליטת הזמן. התורה היא "מעל לשמש", ששם אין הזמן שולט. ועל כן אין בתורה מושג של התיישנות.

ובזה נוכל להבין נוסח ברכת התורה: ברוך וכו' המלמד תורה לעמו ישראל. וכן: ברוך וכו' נותן התורה. בלשון חזו"ל. בכל רגע מגיעה התורה לעולם מאת ד' ית', וממילא היא מתחדשת בכל רגע ורגע.

עתה נפתח לנו פתח להבין במקצת את עומק דברי רש"י בספר מלאכי. ישנה בחינה של זהות בין התורה ובין הכהן הגדול, מדרגה של התחדשות, של עליה מתמדת. ועל כן, דוקא מי שעניינו הוא ההתחדשות והעליה, הוא זה שראוי לומר עליו ששפתיו ישמרו דעת, ושראוי לבקש תורה מפיחו.

ההתחדשות

כל מי שזכה לעמוד במחיצתו של מרן הגר"א כהנא שפירא זצ"ל, ידע כיצד הדברים האמורים כל כך מתאימים אליו זצ"ל. מעולם הוא לא עמד במקום אחד, תמיד עלה, תמיד חידש, בין בהלכה ובין באגדה, בין ביראת שמים ובין במידות.

התחדשות תמידית זו באה לידי ביטוי בלימודו. לר' אברהם היה כוח חידוש מדהים, והיה כמעין שאינו מפסיק לנבוע. המהר"ל מתאר את ההליכה מחיל אל חיל:

וחלופי ההשגות יקרא מחיל אל חיל, כי מן השגה אחת מגיע וחולך אל השנית ומתחייב האחרת ומן השלישית הרביעית עד שחוזר חלילה, כי ההשגות כולם מתחייבים זה מזה, וזה נקרא ילכו מחיל אל חיל וכו' ודבר זה מדרגת הת"ח שיש לו התורה.

כן היתה דרך לימודו של ר' אברהם. מעולם לא הסתפק במועט בתורה. כל תירוץ הביא מיד אחריו תירוץ אחר. כל סברא, לסברא אחרת. לא רק מעיין אחד הנובע, אלא מקור שממנו מתחדשים עוד ועוד מעיינות. כל קמט מחשבה הביא ליצמיחה חדשה. מכל דיוק בדברי הראשונים זכה לראות תילי תילים של סברות. בהמשך הדברים נרחיב לגלות במקצת את דרך לימודו.

כן כתב בעצמו, כשהוציא לאור את חידושי ר' איצ'יה מפונוביז זצ"ל, הוסיף קונטרס אחרון ארוך בענין מילח. וכתב שם:

רוב הדברים שבקונטרס נתעוררו לי אגב טיפולי בסידור כתבי רבנו דרך עיוני בסוגיות השי"ס הנוגעים לענינים הנידונים שם...

לצד כוח החידוש של ר' אברהם זצ"ל, הוא גם קיים בעצמו מאמר חז"ל 'בכל יום יהיו בעיניך כחדשים' כפשוטו – ר' אברהם ניגש לכל פסוק בתורה, או לכל דבר בחז"ל כאילו זו פעם הראשונה שרואה אותו. לא היה דבר אחד שהיה ידוע ומוזן מאליו. באופן זה זכה להוציא יסודות גדולים של תורה ואמונה מתוך דברים פשוטים.

פעם אחר פעם שמענו את ר' אברהם מדבר על ישיבה: מהי ישיבה? מקום שעושים נפשות. מניין? חז"ל דרשו שאלפיים שנות תורה התחילו מ"הנפש אשר עשו בחרן". מכאן שתורה עושה נפשות. לכן, ישיבה, מקום שלומדים בו תורה, עושים בו נפשות.

ודברים בשם ר' דוד מברדיטשוב זצ"ל, בעל מחבר הספר תהלה לדוד: "אמר ר' יצחק, לא היתה התורה צריכה להתחיל אלא מהחודש הזה לכם, ומה טעם התחיל מבראשית? – כוח מעשיו הגיד לעמו". שאל ר' דוד, מהי שאלתו של ר' יצחק, מדוע לא להתחיל מבראשית – הרי זו הסטוריה?! מכאן, אמר ר' דוד, ר' יצחק לא רוצה הסטוריה, הוא רוצה רק תורה. והתשובה שהוא עונה היא, שלתת להם נחלת גוים, להנחיל לעם ישראל את ארץ ישראל, גם היא מגופי תורה.

דברים פשוטים, שבהם בנה ר' אברהם את עולמו.

אבל לא רק בפשטות הדברים היה מתבונן שוב ושוב כאילו הם חדשים. גם בעיונו היה ניגש לכל סוגיא כאילו רק עתה לומד אותה לראשונה. את שיעוריו, שעליהם היה עמל מאוד במשך שעות רבות, היה מכין מתחילתם. לא פעם הוא העיד על עצמו שרק כך הוא יכול להגיד שיעור, ובשנותיו האחרונות שהעיון היה קשה לו יותר, הוא התאונן על כך שהוא צריך להסתמך על דבריו שאמר בשנים קודמות. ומשום כך בכל פעם שניגש לסוגיא, התחדשו בו הארות חדשות שלא נזכרו כלל

בפעמים קודמות. וכמה פעמים הוא התבטא, גם אם כבר כתבתי דבר מה, אין אני מחוייב לכך, ואם עתה יראה לי אחרת – זו דרכה של תורה.

פעם, בשיעור במוצאי שבת, הוא הרבה להקשות על הקצות קושיות רבות. בשיעור הכללי ביום שלישי, תירץ ר' אברהם רמב"ם על יסוד דברי קצות החושן הנ"ל. עמד אחד התלמידים, שלימים נהיה אחד מגדולי ישראל, והקשה: כיצד אפשר לבאר את הרמב"ם על יסוד הקצות, הקצות קשה? והתחיל להקשות את כל הקושיות שר' אברהם הקשה במוצאי שבת. כל קושיא שהקשה, ר' אברהם מיד תירץ, והראה כיצד דברי קצות החושן איתנים ונכונים.

לאחר השיעור נגשו אליו ושאלו אותו הכיצד? ענה להם, זו דרכה של תורה. פעם נראה כך, ופעם נראה אחרת.

לכן פעמים רבות היה קשה לרדת לסוף דעתו, כיון שכל נושא היה דורש באופנים רבים. וכפי שאמר פעם ר' נתן זצ"ל, חתנא דבי נשיאה, מרן הרב קוק זצ"ל, וגיסו של הרב (ר' נתן זצ"ל היה אחיה של הרבנית פנינה תל"ט"א): ר' אברהם נראה כאילו הוא כולו חוזה אמינות: יאמר, אפשר לומר כך ואפשר לומר גם כך, ואפשר גם בעוד דרך. אבל כל חוזה אמינא שלו – זו תורה שלימה, וצריך ללמוד אותה.

כשאנו זוכרים את היכולת שר' אברהם סיגל לעצמו לראות כל נושא מחדש, כאילו רק היום לומדו לראשונה, יתבאר עוד ענין שהיה מיוחד בדרכו הלימודית. ר' אברהם זצ"ל היה בקי מופלא בספרי האחרונים. לא היה נושא בכל התורה שלא ידע מיד לעיין שכדאי לעיין בספר זה, או בהקדמה לספר אחר שיש שם דברים חשובים בנושא. אין צריך להאריך בזה, די לעיין בספריו מנחת אברהם לראות את ההיקף העצום¹.

1. אזכיר שפעם היינו עדים שבחור צעיר מארצות הברית ביקר אצל הרב. כשהרב שאל אותו מנין הוריו, אמר, מעיירה קטנה בליטא. ר' אברהם שאל אותו שוב לשם העיירה. הבחור ענה: עיירה קטנה ונקב בשמה. ר' אברהם מיד התחיל לספר לבחור באיזה מחוז העיירה, על הרבנים שכהנו שם ועל מקרים שהתרחשו בעיירה. כשהבחור תמה, הרב לא היה בליטא מימיו, כיצד הוא יודע את כל זה? ענה ר'

היקף זה רכש, כמו כל רכושו הרב בתורה, מתוך עמל גדול. סיפר לי תלמיד חכם אחד, שלמד בישיבת חברון בעת שר' אברהם למד שם: ר' אברהם היה יושב בספריה יום יום ובולע ספר אחרי ספר, כמו שאדם רגיל בולע כוסות תה ביום חורף קשה.

אצל רוב תלמידי החכמים שבקיאותם באחרונים גדולה, ישנה מניעה מסויימת לחיות מחדש, כי הדברים כבר נתבארו לרוב. אבל אצל ר' אברהם זה לא קרה. זאת משום שאצלו, כל התורה תמיד היתה חדשה, ויש לעיין בה בראייה חדשה, כאילו רואים אותה בפעם הראשונה. וכל סברא, ואפשרות של הסבר, הוא חשובה ונכונה.

ראייה זו שסיגל ר' אברהם זצ"ל לעצמו, גם סייעה לו לעיין בראשונים שאין רגילים לעיין בהם לרוב, ולמצוא מתוך דבריהם, לפעמים מתוך מילה אחת או שתיים, ראייה חדשה וגישה חדשה לסוגיא.

כמו שכתן גדול מתחדש יום יום במנחת חביתין, כך ר' אברהם חידש וחתחדש בכל יום בכל חלקי התורה.

השאיפה לגדלות

ביארנו שהיכולת להגיע למדרגה הגבוהה שבכל יום יהיו דברי תורה בעינינו כחדשים, נובעת מההכרה שהתורה היא מעל לטבע, ואינה תחת תבנית הזמן. הכרה זו מביאה בהכרח להכרה בחסד ד', בכך שהזריד כביכול את התורה לאדם, ועל כך אנחנו מברכים בכל יום "חמלמוד תורה לעמו ישראל".

אברהם בחיוד: כשאני לומד תשובות, אני בדרך אגב רואה כבר מיהו הרב ששלח, מה מקומו ומה מתרחש באותו מקום. ככה לומדים על מה שעבר על עם ישראל בכל תולדותיו. (הערה: עיי' שו"ת מהרש"ל סי' כט)

וכן אזכיר שבא לפניו אחד מחשובי החסידים בירושלים, בעל צדקה וחסד, וסיפר שיש לחצר של האדמו"ר שלו ויכוח עם העדה החרדית בנושא מסויים, ובא להתייעץ עם ר' אברהם. ר' אברהם מיד אמר לו: אמור להם שיש תקנות של הבי"ד של ר' שמואל סלנט מובאים בחוברת זו וזו, ועל פי זה אתם צודקים.

הכרות אלו, כשהאדם מפנים אותן וחופך אותן להיות חלק מעולמו הפנימי, מביאות אותו לידי התרוממות השאיפות הרוחניות. זאת היתה חלק גדול מעבודתו הרוחנית של ר' אברהם זצ"ל, ונקודת הכובד במשנתו החינוכית – לרצות לגדול. לא להסתפק במועט ולא להיות בינוני. להיות גדול. ר' אברהם היה משגן לנו: "הרחב פיך ואמלאהו". דוקא הרחבת הפה. דוקא רצון להרבה תורה. "החיוב של השאיפה לגדלות הוא חלק בלתי נפרד מעצם התורה. צריך לרצות דווקא הרבה ולא להסתפק במועט. העניין הזה, של הרצון הגדול לתורה, הוא חלק מן ההכנה לתורה. כך צריך לגשת כל אדם, ובפרט אדם צעיר, לתורה." (מורשה, שיחות למועדים, עמ' כד). הרב זצ"ל היה חוזר ומזכיר את דברי הספורנו על הפסוק "ראה אנכי נותן לפניכם ברכה וקללה" (דברים יא, כו). וכתב על כך הספורנו: הביטה וראה, שלא יהיה ענייך על אופן בינוני, כמו שהוא המנהג בשאר האומות וכו'. עיי' שם בכל המאמר המופלא, שחרב מדבר על כך שעצם השאיפה מרוממת את האדם. ר' אברהם זצ"ל היה חוזר ואומר דברים אלו שוב ושוב עד שכל מי ששמע אותו והקשיב לדבריו, זכה שהשאיפה לגדלות היתה מוטבעת בו.

גם כיום מתרגשים כל אלו שזכו לעמוד ליד ר' אברהם זצ"ל בחג השבועות, במקום הקודש הכותל המערבי, שם התפלל כל שנה, מאז שחרור הכותל בשנת תשכ"ז, ועד שנתו האחרונה. כשהגיע לברכה השניה של קריאת שמע, ברכת "אהבה רבה", הוא היה מאריך ומתחנן לפני ד' ית' שיחוננו בתורה. ולשיא הגיע במילים "והאר עינינו בתורתך", ואז, גם לאחר שכבר עבר את גיל התשעים, היה ממרר בבכי. וכשנשאל פעם, שבגלל האריכות בברכה אחרו במעט את זמן הנץ ענה: זה יום מתן תורה! איך אפשר לא להתפלל על תורה ביום זה?! [כעין זה שמענו ממנו גם ביום הכיפורים, יום שבו הוריד משה את הלוחות השניות, וגם בהושענא רבא. אבל לשיא הגיע בחג מתן תורתנו].

פעם הראו לר' אברהם פירוש על הגדה של פסח, שפירש: 'אילו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל – דיינו, מכאן שהעיקר הוא

התורה ואם יש תורה – דיינו. ר' אברהם זצ"ל נזדעזע – היעלה על הדעת שיאמר מאן דהוא, שהוא מסתפק במדריגה כזו או אחרת, ואין צריך יותר? האם יש בכלל הסתפקות במועט ביראת שמים? הפירוש של דיינו הוא, שגם על כך כבר היינו צריכים להודות לד' ית' [וכן פירש המלבי"ם]. אבל לא שאנחנו נאמר לפני ד' ית' שדי לנו בחלק ממצותיו.

ופעם היה מקרה בשיבה, כשהגבאי רצה לתת עליה לאחד הר"מים, בראש חודש שחל לאחר שבת. אותו הר"מ קיבל עליה יום לפני כן, ביום השבת, ועל כן חשב שמן הראוי לזכות לאחר בעליה בראש חודש. כשנודע על כך לר' אברהם זצ"ל מיד קרא לאותו הר"מ ושאל אותו: אתה כבר שבע מתורה?

זהו הכלל הגדול. המטרה: להיות בעל שאיפות גדולות ובעל רצון לגדול. אבל בצד השאיפות הגדולות, אדם צריך להכיר שהגשמת שאיפותיו אינה קלה, ובדרך ישנן עליות וירידות. וגם על כך היה ר' אברהם מזהיר תמיד.

פעם בשיעור במוצאי שבת ר' אברהם זצ"ל דיבר על כך שאדם אינו יכול לצפות לעלייה ללא הפסק – אנחנו בני אדם, האדם אינו רזוט ואי אפשר לתכנת אותו, אמר.

ובימי אלול היה מרבה להביא את דברי ר' חמא ב"ר חנינא (ברכות דף ל"ב, ב'): אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנאמר "קוץ אל ח' חזק ויאמץ לבך וקוץ".

פעם, לאחר תפלת ערבית הרב קרא לאחד התלמידים ושאל אותו: בתפלה לפני קריאת שמע על המיטה, אנחנו מבקשים סליחה על כל עוונותינו בין מגלגול זה ובין מגלגול אחר. מילא בגלגול זה, יתכן שהיו חטאתי מחדש. אבל מדוע צריך לשוב לבקש כל יום על גלגול אחר, הרי כבר התפללנו על כך אתמול ושאלשום? אלא, ענה, מכאן למדים, שראוי הוא שאדם יתפלל כל חיו, שאולי פעם אחת יתפלל תפלה בכוונה....

מדת הזריזות

מכאן נגיע למדה נוספת, שגם היא קשורה למדרגת התורה ולמדרגת הכהן הגדול, והיא מעלת הזריזות. המהר"ל (נתיבות עולם, נתיב הזריזות, פ"א) מאריך לבאר דברי חכמים במדרש על העצלות, וכתב שם:

אמנם לפי דברי חכמים במדרש, נראה לי כי מה שאמר לך אל נמלח עצל וגוי פסוק זה נאמר על מי שהיה עצל בתורה ועליו אומר לך אל נמלח עצל וגוי תכין בקיץ לחמה.

ועיי' שם בסוף הפרק שיש בדבריו תוכחה גלויה לבני דורו, שמחמת עצלות אינם לומדים תורה בצעירותם.

המהר"ל מבאר את הקשר בין תורה ובין זריזות:

העצל הוא מי שיש לו כובד הטבע כמו שיש לעצל, לכך קרא את האדם שהוא רחוק מן השכלי עצל, כי העצל הכל גוף כי הנפש בטל אצלו לגמרי, ולפיכך אינו רוצה בתורה שהיא שכלי כי הוא הכל גוף.

ועל כן כותב המהר"ל (שם, שם, פ"ב):

מדת הזריזות היא המדה שיעריכה אל עבודת הש"י, וכמו שאמר במס' אבות (פ"ה) 'יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. כי העצלה באדם כאשר גופו וטבעו החמרי גוברים על נפשו ומבטלים פעולת נפשו

לפי דברי המהר"ל נבין גם מדוע כהנים זריזים הם, כדברי חז"ל (ביצה דף י"ח, א'). והיינו משום שכהנים העובדים עבודה בבית המקדש חייבים לבטל את גופם וטבעם החומרי לנפש, להעדיף את הדבקות הרוחנית על הירידה החומרית.

ועוד הערה בעקבות דברי המהר"ל. העצלות שעליה מדבר המהר"ל קיימת בשני מישורים. האחד, כשהעולם החומרי וערכיו מתגברים על

עולמו הרוחני של האדם. זהשני, כשהגוף נחלש, וגם אם האדם רוצה לעשות רצון ד' ית', אין לו הכחות הגופניים לכך. ביחס למישור הראשון, הפתרון של האדם הוא בכך שמפנים בתודעתו את החשיבות העליונה של עולמו הרוחני, של צרכי הנפש. תודעת האדם שכל מציאותו החומרית נמצאת כדי לשמש את נפשו בדרכה לעלות אל על בעבודת ד' – זה מגביר את צרכיו הרוחניים על הגשמיים, ומונע מכבדות הגוף וטבעו מלחסיט את האדם מדרכו.

אבל, האם יש פתרון להתגברות על החולשה הטבעית של גוף האדם? על כך מבאר מרן הרב זצ"ל בביאור הברכה: "הנותן לעיף כוח". כן כתב שם (עולת ראייה, ח"א, עמ' עה-עו):

נפלא הוא הכח הנפשי, הנתון בתוכיותה של הנשמה, המנעם על תכונת החיים ומפלים את דרכי ההנהגה של מלאכת האדם בכל משטרו ותוכן עלילותיו. גם כשהחולשה גוברת, כשהכחות הטבעיים, ע"פ תכונתם הגופנית, מגיעים לידי משבר, ע"י המכשולים הרבים העומדים נגדם, גם כשהמכשירים את הכחות הגופניים למפעלם המלא מוצאים כ"כ הרבה מניעות ועכובים, גם אז מופיע הוא בחדש אל גבור תמים דעים, זרם חיים רוחניים מהמקור העליון של הנשמה, המחפש רוח גבורה ונותן כח חדש לעמל החיים ולמפעלותיהם המגמתיות. וזהו הכח האלהי הנתון במתנת שדי, מידי אדון כל הנשמות, ליצוריו החוסים בצל כנפיו, לעמוד להם בעת כלות כחם, "ועד זקנה אני הוא, ועד שיבה אני אסבל". ועל פליאת המעין הזה המפכה ועולה להזרים חיים ועצמה, גם בעת אשר הכח החמרי כבר בא עד הגבול של החלישות והעיפות, אנו מברכים: "הנותן לעיף כח".

ר' אברהם זצ"ל תמיד התבלט בזריזות שלו. הליכתו המהירה היתה מעין סימן היכר שלו. [לפני שנים, ראה אותו פעם האדמו"ר מגור בעל בית ישראל זצ"ל בשכונת גאולה ושאל אותו לאן הוא רץ. ענה ר' אברהם בחיזוק: גם אני עוד לא יודע.] כולם זכרו את כניסתו לבית המדרש

בסערה, בצעדים מחירים. גם משום שכן היתה דרכו, ללכת מחר, וכן משום שלא היה לו נוח שתלמידי הישיבה קמים לפניו.² גישתו לארון הספרים להוציא ספר, כתיבתו חידושי תורה – הכל במהירות. אמנם אף שחיה מאד מחיר, מעולם לא פעל בפזיזות³, כי מהירות מחשבתו היתה מדהימה.

אבל, כפי שלמדנו מדברי המהר"ל, זריזות אמיתית אינה ענין ליכולת גופנית, או כשרון שחזא מתנת שמים, אלא דבקות בשכל ובנפש. זאת ראינו אצל ר' אברהם זצ"ל. מעולם לא נתן ר' אברהם לכחותיו הגופניים הדלים להפריע לו בעבודת ד' שלו.

לדוגמא, השיעורים נאמרו כסדרם, גם כשהיה רב ראשי לישראל, וזיה עליו עול כבד של הנהגה ציבורית, ביחד עם העול של הנהגת הישיבה⁴.

בשנותיו האחרונות נשאל על ידי אחד ממקורביו שמא ישב בשעת השיעור הכללי, כדי שיחיה לו קל יותר. על כך השיב בחיך: אולי יביאו לי גם מיטת?

ר' אברהם זצ"ל הקפיד להתפלל במנן של הישיבה בכותל שלוש פעמים בשנה: סליחות זכור ברית, שנאמרו אחרי חצות הלילה; תפילה בנץ עם אמירת ההקפות בהושענא רבא; תפילה בנץ בחג השבועות. על אף המאמץ הגופני והנפשי הרב בכל אחת מהתפילות הללו, לא חיסר מהן עד שנתו האחרונה. בכל אחת מהתפילות נתגלה ר' אברהם באופן אחר: בליל זכור ברית, התפלל בחרדה גדולה ובפחד גדול; בהושענא רבא

2. במשך שנים הוא התנגד שתלמידי הישיבה ילוו אותו הביתה. רק בשנותיו האחרונות הסכים, באומרו שככה ילמדו כיצד צריכים לכבד יהודי זקן...
3. ר' אברהם הרבה להזהיר על פזיזות. ממש בימיו האחרונים הוא אמר לברא כרעא דאבוה, מו"ר רה"י הרה"ג יעקב שפירא שליט"א: זכור, על כל דבר צריך לחשוב כמה פעמים, ואחר כך לחשוב שוב, ורק אחר כך לעשות.
4. עול הישיבה ליווה אותו כל יום. בהקפות של שמחת תורה, מלבד ההקפה הראשונה "אלוקי הרוחות וכו'" הוא היה לוקח גם "עוזר דלים וכו'", באומרו, כן היה המנהג של מנהלי הישיבות.

היתה שמחה והתעוררות גדולה בשעת התפילה וההלל, ותחנונים בשעת החקפות ואמירת ההושענות⁵; ובחג השבועות, קבלת התורה ואמירת אקדמות בהתעוררות עיומה, מלווה בתחנונים לזכות לתורה, כמתואר לעיל.

כל זה ביחס למחזה שהמחזיר מביא, שהכחות הגופניים אינם מכבידים ואינם מונעים את העליה הרוחנית.

מלבד זה, זכינו לראות בחוש, כיצד גם דברי מרן הרב זצ"ל מתקיימים בו, "גם אז מופיע הוא בחדש אל גבור תמים דעים, זרם חיים רוחניים מהמקור העליון של הנשמה, המחדש רוח גבורה ונותן כח חדש לעמל החיים ולמפעלותיהם המגמתיות. וזהו הכח האלהי הנתון במתנת שדי, מידי אדון כל הנשמות, ליצוריו החוסים בצל כנפיו, לעמוד להם בעת כלות כחם".

במיוחד בלט הדבר ביום הכיפורים. על אף חולשתו הגדולה, ר' אברהם המשיך להתפלל לפני התיבה ביום הכיפורים עד שנתו האחרונה. עד שלוש שנים לפני כן הוא היה שליח הציבור במוסף ובנעילה, ובשנים האחרונות, רק בנעילה. על אף גילו המתקדם וחולשתו הגופנית, תפלותיו היו מלאות התעוררות ושמעו אותו היטב בכל הישיבה. בנעילה האחרונה שהתפלל, שמעו אותו בבירור עד ביתו⁶.

בשנת תשס"ז בימי סוכות, הרב הרגיש חולשה גדולה כל כך, וכאבים ברגלו, עד שנסתפק שמא לא ילך לשמחת בית השואבה המתקיימת מדי שנה בישיבה בליל יום השנה להסתלקות הגר"א, י"ט בתשרי. לבסוף

5. זכינו לשמוע את ר' אברהם זצ"ל בשעת סעודת הושענא רבא, כשישב בסוכה, שר את ההושענא "אום אני חומה" במנגינתו של ר' לוי יצחק מברדיטשוב זצ"ל. שירתו מלאת הרגש היתה מעוררת. כן זכור, שפעם, ביום שני של ראש השנה, בסוף היום, בשעת הסעודה, שר בהתרגשות גדולה "וטהר לבנו לעבדך באמת" שוב ושוב, ושמעו אותו מרחוק.

6. פעם לאחר תפלת מוסף ביום הכיפורים, ניגש להרב הרופא הנאמן והמסור ד"ר אלי שושהיים נ"י, והביע פליאה על כחותיו של הרב. הרב חייך ואמר לו: נו, אולי תציע לכל הזקנים שאתה מכיר לעבור לפני התיבה, אולי זה יעזור להם.

החליט ללכת לכמה דקות, כיון שידע שהבחורים מחכים ומצפים לבואו – השיקול לא לאכזב או לגרום צער לבחורי הישיבה היה אצל ר' אברהם שיקול מכריע בהרבה דברים.

כיון שנכנס לבית המדרש, נכנס למעגל ביחד עם אוהבי נפשו, תלמידי הישיבה, והחל להקיף את בית המדרש שוב ושוב. כולנו, שידענו על חולשתו וכאביו, הופתענו, חשבנו שילך מיד לשבת. אבל הוא המשיך לרקוד עוד ועוד. לאחר דקות ארוכות הלך למקומו ומיד החלו באמירת "שיר המעלות", ור' אברהם זצ"ל, בהתגברות כחותיו אמר את הפסוקים כרגיל, בהתעוררות ובקול גדול. לאחר אמירת כמה "שיר המעלות", התחילו שוב לרקוד, ואז ר' אברהם אמר בלחש למקורביו שעמדו לידו, שיעשה הקפה אחת של בית המדרש ויצא דרך הדלת הקרובה לביתו, כדרכו. ואז החלו בשירת "אמר ר' עקיבא אשריכם ישראל, לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים". ר' אברהם פתאום זכה לכחות חדשים, והחל סוחר אחריו את כל הישיבה. שוב ושוב הקיפו את בית המדרש של הישיבה, ור' אברהם לא הסכים לצאת – שוב ושוב: "אשריכם ישראל" "אשריכם ישראל" "אביכם שבשמים" אביכם שבשמים". ללא ליאות וללא חולשה.

אשרי עין ראתה את שמחת בית השואבה בגילה...

אהבת תורה

איתא במסכת נדרים (דף פ"א ע"א):

אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב (ירמיהו ט, י"א): "מי האיש החכם ויבין את זאת... על מה אבדה הארץ וגו'" דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכים ולא פירשוהו עד שפירשו הקב"ה בעצמו, שנאמר (שם. שם. י"ב): "ויאמר ה' על עזבם את תורת... ולא הלכו בה" היינו ולא שמעו בקולי היינו ולא הלכו בה? אמר רב שלא ברכו בתורה תחלה.

וכתב על כך המהר"ל (הקדמה לתפארת ישראל):

ואל יקשה לך למה לא היו מברכין בתורה תחלה, שאין פירוש הברכה הדבור בפה בלבד, דודאי הדבור בפה היו מברכים, אבל הכוונה על הברכה בעצמה היא האהבה הגמורה והדבקות אל השם יתברך, לאהוב השם יתברך במה שנתן תורה, וזהו ענין הברכה וכו' ועוד כי התלמיד חכם לבו דבק אל התורה כי חביבה התורה על לומדיה, ובשביל אהבתם לתורה דבר זה מסלק אהבת המקום בשעה זאת שבאים ללמוד, כי כאשר באים ללמוד תורה ואהבתם אל התורה, אין בלמוד שלהם אהבה אל השם יתברך במה שנתן תורה, כי אין האהבה לשנים, כי כל אהבה היא דבקות בנאהב ואם דבק בזה אינו דבק באחר, ולפיכך אהבת התורה שהיא חביבה עליהם, דבר זה מסלק שאין הברכה בכל לבו אל השי"ת במה שנתן התורה. וזה שאין מברכים בתורה תחלה וכו'.

כשנשאל ר' אברהם זצ"ל לבאר דברי המהר"ל הללו, ענה: פירוש דברי המהר"ל, שתורה צריכה גם הקדמה לתורה. וההקדמות לתורה הן עצמן תורה⁷. וזו שאלת ר' יצחק (המובאת ברש"י בתחילת פירוש

7. עיי' בדברי רבנו זצ"ל (מורשה, שיחות למועדים, עמ' קנ"ז):

"פרשה זו היא הפתיחה וההקדמה לקבלת התורה. פתיחה אשר החלה קודם למצוות ההגבלה ולמצוות הפרישה... בכל עניין רוחני מתחילה התנוצצות האור עוד קודם להופעת העניין הרוחני עצמו. וכך גם במעמד הר סיני ומתן תורה התחיל אור התורה להתגלות עוד קודם למתן התורה בפועל." גם בשיחותיו לחודש אלול, היה רבנו זצ"ל מדגיש את משמעות חודש אלול כהכנה, וכן את ראש השנה כתחילת התרצותו של הקב"ה לישראל, וכל זה על פי דברי פרקי דר' אליעזר ודברי הר"ן לראש השנה. עיי' בשיחותיו לחודש אלול בספר מורשה הנ"ל.

ענין ההכנות לקבלת התורה היה אבן פינה בדרכו של רבנו זצ"ל. עיי' בשיחה "הכנה לקבלת התורה" המובאת בתחילת ספר מנחת אברהם ח"א. נוסף לזה, שאגף החינוך הדתי היו מרבים לשאול את ר' אברהם שאלות בעניני חינוך. פעם נסבה השאלה על דמות הראויה ללמד גמרא לילדים בבית ספר יסודי. אמר על כך ר' אברהם, בגילאים אלו צריכים להטביע אהבה ללימוד בלב התלמיד, ומי שיותר ראוי להטביע אהבת תורה, הוא הדמות הראויה ללמד בבית ספר יסודי.

לתורה) – כיצד "בראשית" מהווה הקדמה וחכמה לתורה. ועל כך באה התשובה שארץ ישראל היא הקדמה לתורה. והקדמה לתורה היא עצמה תורה.

על כן, המשיך לבאר את דברי המהר"ל, ההקדמה לתורה היא אמונה ב'י' שהוא נותן התורה. ואמונה זו היא עצמה תורה. יתכן שיש תלמיד חכם שאוהב את התורה ושוקד בה, אך חסרה לו בהקדמה לתורה – אמונה ב'י' ואהבה אותו י' כנותן התורה. [והוסיף: אין זה סותר כמובן את דברי ר' חיים מוואלאזין ש'לשמה' היא לשם התורה.]

אפשר לחבר לכך את דבריו בביאור דברי חז"ל על פי מהר"ל במקום אחר. ר' אברהם זצ"ל היה חוזר שוב ושוב בישיבה: מדוע דרשו חז"ל "אם בחוקותי תלכו" – שתהיו עמלים בתורה. (רש"י בשם התו"כ)? מדוע הליכה בחוקות ד' קשורה דוקא בעמלות בתורה?

ענה על כך ר' אברהם זצ"ל: על פי דברי המהר"ל (נתיבות עולם, נתיב העבודה, פ"ה) 'הליכה' היא מצוה, ונוטלים שכר פסיעות, רק כשההליכה היא ע"מ להתקרב לשכינה. וכמו הליכה לבית כנסת רחוק יותר. אבל בכל המצוות, כגון סוכה, אין שכר פסיעות בזה שהולכים יותר רחוק. [בזה ביאר ר' אברהם זצ"ל גם את דברי הגר"א על מה שדרשו חז"ל על הפסוק "והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה". ואמרו חז"ל שהכוונה למצוות ביקור חולים. וכתב על כך הגר"א שדוקא במצוה זו ההליכה עצמה היא מצוה. ביאר ר' אברהם זצ"ל את דברי הגר"א, משום שהשכינה שרוייה למראשותיו של חולה.]

על פי זה ביאר ר' אברהם, שגם על ידי השקידה בתורה ועמלות בתורה אדם מקבל את פני השכינה, כפי שלמדונו חז"ל: זמנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו, שנאמר: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך". ומה שלא נאמר "תזכיר" את שמי, אלא "אזכיר", הוא משום ששבשעה שאדם עוסק בתורה ולומד על מנת

לעשות, הרי הוא כאילו הקב"ה עמו בדברו את דברי התורה.⁸ (עיי' בכל זה באריכות בשיחה 'עמל תורה' – הדרך להקבלת פני השכינה' מורשה, שיחות למועדים, עמ' קע"ח ואילך).

עתה מתבארים הדברים יפה, שדוקא בשעה שלומד האדם הקב"ה כביכול לומד איתו. ועל כן, כשלא ברכו בתורה תחילה, דהיינו שכחו את ד' ית' עצמו, ממילא היתה חסרה קבלת התורה מהשמים באותה עת. וזה חסרון בעצם לימוד התורה.

נמצינו למדים מכל זה, שאהבת התורה חייבת להיות מתוך אהבת ד' נותן התורה, מתוך הכרה שעל ידי לימוד התורה, האדם דבק בהקב"ה, שברגע הלימוד נותן לאדם את התורה שהוא זוכה ללמוד.

קבלנו שיעור מאלף מהרב כיצד ראה בתורה את כבוד ד' ית'.

באחד מימי בין הזמנים, הרבנית תליט"א טלפנה לאחד הר"מים של הישיבה ובקשה ממנו שידאג שיהרב יבוא הביתה – כבר אחרי עשר זהרב עדיין לא טעם כלום. הר"מ הביעה פליאה, הרי ליוה בעצמו את הרב הביתה לאחר התפלה. ענתה הרבנית, היה איזה סיפור עם ספר תורה, וזהב חזר לישיבה.

הר"מ חזר לישיבה ומצא את הרב יושב בכניסה לבית המדרש, כשהבעת פניו, שתמיד היו מאירים ושמחים, הביעו דאגה. בחורים ואברכים שהגיעו ללמוד בישיבה, עמדו מסביבו בחוסר אונים. לאחר שהר"מ שאל ובירר, נודע הדבר.

אמנם הרב חזר הביתה לאחר תפלת שחרית, אבל אז היה עלול בדלת. שני אברכים, שאינם מהישיבה, ספרו להרב שזכו לכתוב ספר

8. בזה נוכל לבאר מדוע חז"ל קבעו במטבע ברכת התורה שני זמנים שונים: "אשר בחר בנו מכל העמים וכו'", בעבר; "ברוך אתה ד' נותן התורה" בהווה. על פי הנ"ל אפשר לומר, שהבחירה בעם ישראל היתה בשעת מתן תורה, ואינה נתנת לשינוי. ואילו מתן תורה לפרט מתקיים בכל רגע, ותלוי בלימודו של האדם.

תורה. והחליטו שיביאו את הספר לגדולי תורה, כדי לזכותם במצות כתיבת ספר תורה. והם הביאו את הספר לרב, אם יהיה מוכן... וכאן הרב הפסיק אותם בבהלח: הבאתם את הספר אלי?! מביאים מלך לביתו של הדיוט?! איך אפשר?! בשום פנים ואופן! זה ביזוי התורה! לאחר שנרגע קצת, אמר הרב, אם תביאו את הספר לשייבה, ששם יושבים ולומדים תורה, כדי שגם אחרים יוכלו לכתוב, אבוא גם אני. האברכים נבהלו מתגובתו של הרב ומסערת רוחו, וחלכו להם. הרב בינתיים התלבש וחזר לשייבה להמתין לספר. אבל האברכים לא באו. וכך ישב הרב והמתין כשעה שלמה, כשאינו מוכן לשימוע שיחזור הביתה ויאכל, ויודיעו לו כשהספר מגיע. לספר תורה צריכים להמתין ולא הפוך, אמר. לבסוף הגיעו האברכים, מבויישים. הם התביישו, כי הבינו שגרמו להרב עגמת נפש. הם ספרו: היינו אצל הרבה מאוד גדולים, אבל כאן למדנו שיעור באהבת התורה וכבוד התורה שלא נשכח לעולם. כששמעו שהרב ממתין להם בקוצר רוח הם נגשו אליו, והוא קיבל את פניהם בסבר פנים יפות, וכתב אות בספר. שוב האירו פניו והשמחה וההתרגשות של כתיבת אות בתורה היו מורגשות עליו היטב.

הבחינה של "מלך" לספר תורה, היא היא הראיה של תורה מתוך הכרה של נותן התורה ית'.

מתוך הכרה זו מובן גם מה שר' אברהם היה מלמד אותנו תמיד שהשמחה של אדם בלימוד התורה היא חלק עיקרי ממצות תלמוד תורה.

ר' אברהם זצ"ל היה מרבה להזכיר את דברי ר' אברהם מן החר על נדרים (דף מ"ח, א') שכתב שמצות תלמוד תורה היא דוקא מתוך שמחה בהבנת התורה. ועל כן במצות תלמוד תורה לא שייך לומר לאו ליהנות ניתנו. וז"ל שם:

אבל מצות תלמוד תורה שהוא ענין ציור הלב וידיעת האמת, עיקר הצינוי הוא כדי לצייר האמת ולהתענג עליהנות במדע לשמח לבבו ושכלו... הילכך לא שייך למימר במצות תלמוד דלא ניתן ליהנות,

שעיקר מצותו היא ההנאה והתענוג במה שמושיג ומבין בלימודו.
(עיי' גם בדברי ההקדמה של האבני נזר לספר אגלי טל.)

כן ביאר מה איתא בגמ' (בבא בתרא דף קמ"ה, ב'):

אמר רבי זירא אמר רב מאי דכתיב כל ימי עני רעים זה בעל גמרא
וטוב לב משתה תמיד זה בעל משנה

ואמר על כך ר' אברהם זצ"ל, שחפירוש הוא שבעלי משנה יודעים את הכתוב, ולא חסר להם כלום. אבל בעלי גמרא מלאים בקושיות ושאלות, ועל כן הם נחשבים כעניים. אמנם, הוסיף ר' אברהם, יש בכל זאת הבדל – כשבעל גמרא סוף סוף מבין משהו, הוא כעני שזוכה לאכול סעודה כעשיר, ואז הנאתו ושמחתו גדולה לאין ערוך משמחת העשיר. ר' אברהם זצ"ל עצמו היה דוגמא חיה לתפיסה זו. הדבר הורגש ביותר בשעת השיעורים הכלליים. הוא עצמו חגג כחג כוחות רבים בהכנת שיעור זה. שעות על גבי שעות היה מרוכז כולו בהכנת השיעור, והציור שהוא רכון על גבי ערימה של ספרים, ואי אפשר להפריע לו, המתח שהיה באויר בשעות אלו במיוחד – חיים אצל כל מי שהיה רגיל אצל הרב. ועם כל זה, בשעת הגדת השיעור, הוא היה מאיר כולו, ודבריו היו מאירים ומשמחים כיום נתינתם מסיני.

פעם הגיע תלמיד צעיר לישיבה, וביקש להתקבל ללמוד בה. כשנשאל מדוע הוא רוצה לבוא לישיבה, הוא ענה: השיעור הכללי של ר' אברהם. הוא הסביר, הוא לא הבין את השיעור, בקושי הבין את המילים. אבל הארת פניו של ר' אברהם כשאמר את השיעור כבשה אותו.

כשר' אברהם ביקר אצל האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל בביקורו הראשון בארצות הברית, כרב ראשי, ביחד עם רעהו הראשון לציון מרן הג"ר הרב מרדכי אליהו זצ"ל, האדמו"ר ביקש שהרבנים הראשיים ירדו לבית המדרש ויראו את הישיבה. ר' אברהם סירב אלא אם כן יאמרו לתלמידים לא לקום כשהוא נכנס. הנוכחים הביעו פליאה. אמר ר' אברהם: הנקודה

המרכזית של קלויזנבורג זו התמדה ושקידה. אין אני רוצה להפריע להם בעבודתם זו. אם תודיעו להם לא לקום ולא להפסיק בלימוד, אני מוכן לרדת, ואם לא – אין צורך. לאחר שהתיעצו עם האדמו"ר, בדלית ברירה, הסכימו לתנאו של ר' אברהם. ר' אברהם ירד, ישב כמה דקות ללמוד, וכשקם לצאת, מלווה על ידי בנו של האדמו"ר, אמר לו ר' אברהם: אמור לאבא, שהרגשתי כאן טעם של ארץ ישראל. ענה לו הבן: כבודו יודע כיצד לעשות נחת לאבא שליט"א.⁹

ענין אהבת התורה וכבודה היו נר לרגלו של ר' אברהם זצ"ל בתוך הישיבה. וניתן דוגמאות אחדות.

באחת השנים, בימי חודש אלול, התקיימה הכנסת ספר תורה לישיבה. מכנים ספר התורה דיבר עם ר' אברהם שהתהלכה תצא קרוב לישיבה, תרד דרך מדרגות כדי להגיע מיד לישיבה, ולא יאריכו יותר בזה, כדי שלא יגרם ביטול תורה ח"ו. ר' אברהם לא הסכים לכך – "כבוד התורה אינו ביטול תורה". בהתאם להוראותיו של ר' אברהם, הכנסת ספר התורה התקיימה דוקא בדרך ארוכה יותר, והבחורים שמחו ורקדו במשך שעה ארוכה¹⁰.

גם בשמחת תורה, החקפות בישיבה נמשכות שעות ארוכות, ולמעשה מסיימים את התפלה רק בשעה ארבע אחר הצהרים. כשנשאל ר' אברהם אם אין חשש שאולי מפסידים זמן מוסף לכתחילה, ענה בתקיפות: אתם לא מבינים מהו כבודה של תורה בעת שמחתה של תורה. אין בזה שאלה.

9. באותה הזדמנות, ר' אברהם, כשנפרד מהאדמו"ר, נלווה אליו לחדרו. שם ראה על יד המיטה את הספר: אם הבנים שמחה. כששאל את בנו של האדמו"ר, אמר לו שהאדמו"ר מאד אוהב לעיין בספר זה.

10. הג"ר יצחק קוליץ זצ"ל, אז רבה הראשי של ירושלים, השתתף בהכנסת ספר התורה. פתאום ראו אותו כשדמעות זולגות מעיניו. כשנשאל מה קרה, ענה: תראו את הבחורים של הישיבה! תראו את אהבת התורה שלהם! אני פשוט מתרגש מהאהבה שלהם לתורה!

זכינו לראות כיצד ר' אברהם זצ"ל, כל עוד כחותיו עמו, עמד בכל זמן החקפות. ובמיוחד כששרו שירים שיש בהם בקשה לתורה, כגון: "יהי רעוא קדמך דתפתח ליבאי באורייתא"

הוא היה נכנס במעגל, ומושך גם בחורים שעמדו בצד: אי אפשר לעמוד בצד! עכשיו מבקשים תורה! אסור להפסיד את השעה הזאת!

שעה זו של שמחת תורה היא עת רצון, כך לימד אותנו ר' אברהם.

זכינו לראות במשך שנים שהגיע רעהו האהוב עלי, מרן הראשון לציון הרב מרדכי אליהו זצ"ל, באמצע החקפות בישיבה כדי לרקוד לכבודה של תורה ביחד עם ר' אברהם. כל בני הישיבה, וכל המתפללים בישיבה התרגשו ונרעשו מהמראה הזה, שצדיקים אלו, בצוותא עם הג"ר שאול ישראלי זצ"ל, היו רוקדים ביחד לכבודה של תורה. כל הישיבה רעשה משירת "ובכן צדיקים יראו וישמחו".

שנה אחת, מחמת מעשה שטן שאיים לפגוע ח"ו בישיבה הקדושה, לאחר שמרן הראשון לציון כבר עזב את היכל הישיבה, הבחורים המשיכו באותה התעוררות מופלאה ושרו ורקדו "תהא השעה הזאת שעה רחמים ועת רצון מלפניך". זכינו אז למראה נורא: ר' אברהם עמד ליד הבמה, עם ספר תורה בידו, עיניו סגורות, ופניו חיוורות, והוא מתפלל חרש לדי' ית' והבנו שעתה עת רצון להתפלל שאור התורה ימשיך להאיר ללא הפסקה בעזה".

מאהבת תורה, נגיע לאהבת תלמידי חכמים, שהיא חטיבה העריכה לימוד לעצמה.

אהבת תלמידי חכמים

איתא (מכות דף כב, ב'):

אמר רבא כמה טפשאי שאר אינשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבה דאילו בס"ת כתיב ארבעים ואתו רבנן בערו חדא.

וכתב על כך המזהר"ל (תפארת ישראל, פרק סט):

דבר זה מורה על הדברים שאמרנו כי בירור התורה הוא על ידי חכמים שיש להם שכל נבדל והשכל למעלה מן הנבואה והשכל מברר הכל

זכינו לראות כיצד אהבת תלמידי חכמים צריכה להתבטא, וכיצד היא באה לידי ביטוי אצל גדולי תורה.

ביוצאו מביתו של הגה"צ יוסף זוסמן בשכונת כנסת (הרב בא לשם לנחם את הגה"צ בפטירת רעייתו הצדקת ע"ה) הסתכל סביבו ואמר למלווה: תראה את הבתים האלו. בתים ישנים ועניים. אבל מבתים אלו יצאו תלמידי חכמים גדולים. מהמגדלים הגדולים עוד לא הוכיחו שאפשר להוציא תלמידי חכמים ברמה זו.

פעם סיפר הרב שהוא גרם צער לרבנית. הוא קיבל ספר על גדולי ליטא. כידוע הרב היה בקי עיצום בתולדות וזנהגות של תלמידי חכמים מכל העדות והקבוצות, וספר כזה שבא לידו לא הניחו מתחת ידו עד גמירא. הוא עיין בספר וחיו שם תמונות של רבנים בליטא. הוא סיפר שראו בתמונות שהרבנים היו כל כך עניים, עד שלא היה להם כובע, וחלכו בקסקט, כיהודים פשוטים. כשראה את העוני בו חיו, ואת גדולתם בתורה, הוא התחיל לבכות. הרבנית בדיוק נכנסה לחדר וראתה את העצבות של הרב. והיא כרגיל מתוך דאגה לבריאותו אמרה לו: אני לא מבינה, אם הספר עיזב, אל תקרא בו!

פעם דברו על יד הרב, וספרו שבגלל קיצוצים בתקציבי הממשלה, הרבה אברכים נפגעו ואין להם די אוכל לכל בני ביתם. למחרת, הרב לא ניגש לארוחת בוקר. כשהרבנית התחילה להאיץ בו שיש לאכול, ענה לה בעצב, לא שמעת? אתמול אמרו שיש אברכים שאין להם אוכל. איך אני יכול לאכול כשיש אברכים עם ילדים שאין להם אוכל? ופרץ בבכי.

בענין זה נזכיר, שפעם הגיע פוליטיקאי לר' אברהם ואמר לו שעל פי מה שמסתמן עכשיו, יהיה קיצוץ גדול בתקציבי הישיבות, אבל הוא מצא

נוסח שעל פיו ישיבות כמו 'מרכז הרב' יוכלו לקבל תקציב כמעט ללא קיצוץ. ענה לו ר' אברהם: רק אצלי תורה? הישיבות האחרות אינן תורה? בשום אופן לא – התפקיד שלך הוא לדאוג שכל הישיבות יקבלו כסף, כי בנפשנו הדבר.

אם לכל תלמיד חכם הי' ר' אברהם מלא אהבה וכבוד, הרי ביחס לתלמידי הישיבה אהבה זו לא ידעה גבולות. דאגתו לתלמידי הישיבה לא ידעה גבולות. והם החזירו לו אהבה כמים הפנים לפנים.

ולפני שנמשיך בכך, ראוי שנזכיר נקודות בדרכו של ר' אברהם כמחנך, שהיא עצמה ראוייה ללימוד. פעמים רבות, היה ר' אברהם מזכיר דבר לפני אדם, בלי להתייחס אליו ישירות, כדי שלא יפגע, אבל בדיוק זה מה שהיה צריך לשמוע. ועוד, על אף התלמידים הרבים שהיו לו, אין תלמידים אלו לומדים בסגנון אחד או בדרך אחת. אדרבה, ר' אברהם היה יודע להדריך כל תלמיד בדרך הראויה וזממתאימה לאותו תלמיד. זכעין זה כתב הצדיק ר' אריה לזין זצ"ל על הגר"י סלנט שכל תלמידיו כל אחד הלך בדרכו המיוחדת. וחיינו משום דר' ישראל היה מלא יראת ד', וכל הדרכים היו כשרות. עוד יש לשים לב, שבשיעורים, ר' אברהם הקפיד לומר דברים באופן שידריך את הבחורים בדרך ההבנה של תורה¹¹. בכלל, ר' אברהם היה מתבטא תמיד שתפקידו של שיעור הוא ללמד לחשוב. לכן ר' אברהם נהנה מאד מויכוח בתורה, משאלות ותשובות, כי רק כך אפשר לברר נושא עד הסוף.¹²

11. לדוגמא, ר' אברהם אמר לתלמיד שנכנס לישיבה: יש תבניות של מחשבה שצריך להתרגל אליהן, ועל ידן אפשר לברר נושאים רבים. כגון, כשחז"ל משוים הלכות מסויימות לאחרות, יש מקום לברר, האם הפירוש הוא שהן אותו דבר ממש, או רק שיש קשר ודמיון הלכתי, אבל לא יותר מזה. לדוגמא: שוה כסף ככסף; חצי שיעור אסור כשיעור; ספק אסור כודאי ועוד.

מצד שני, ר' אברהם מאד הזהיר מנסיון לקטלג יותר מדאי נושאים ביחד. להמחיש את הדברים, ר' אברהם סיפר, שהספר הראשון של הרב עמיאל, "דרכי משה", התקבל בישיבות בחיבה גדולה (ועיין בהקדמה למהדורה החדשה של "דרכי משה"). אבל ספרו השני, "המדות לחקר ההלכה" לא התקבל כלל.

12. ר' אברהם הקפיד מאד על בירור עד הסוף של כל נושא, גם אם נראו לו הדברים

נשוב לקשר של ר' אברהם ובין תלמידי הישיבה. מופלא היה לראות כיצד צעירים דבקים בו, על אף המרחק הרוחני ביניהם, על אף זקנותו, על אף שגדל בעולם אחר. ר' אברהם הצליח באופן מדהים לגעת בנפשם של תלמידים. מחזה נפלא היה כל בוקר, לאחר תפלת שחרית, ר' אברהם עומד (ובשנותיו האחרונות יושב) וסביבו תלמידים מהישיבה, חלקם אפילו אינם שומעים אף מילה שהוא אומר, אבל נהנים מהארת פניו. וכשר' אברהם היה נכנס להיכל הישיבה בשעות של שמחה, הקירות היו רועדים משירת "מה נהדר היה כהן גדול" שהיו שרים לכבודו [ר' אברהם פעם שאל: מדוע מזכירים לי תמיד את יום הכיפורים? הם לא מבינים שזה מפחיד אותי?].

סיפר רב אחד, שכבחור צעיר הגיע לישיבה לביקור, כשעדיין למד בישיבה תיכונית. הוא שאל את אחד הבחורים מהישיבה שאלה, והוא אמר: לך, תשאל את ר' אברהם. הצעיר נבהל: אני אגש לדבר עם ר'

באופן מסויים. הוא תמיד ביקש לראות מה עוד כותבים פוסקים בשאלה שהתעוררה, ורק אז פסק.

ערב לפני פרסום פסק דין בנושא הלכתי שהיו לו השלכות ציבוריות, ר' אברהם קרא לאחד התלמידים שלו ואמר לו: ידוע לך שמחר אני אמור לפרסם פסק דין. וידוע לך גם מה דעתי. אני רוצה שתוכיח שאיני צודק! התלמיד הבין את דעת רבו, והתחיל לומר את כל הטענות והתשובות שיש נגד דברי הרב. הויכוח התלקח, והמשיך כשעה וחצי. רק לאחר מכן, ר' אברהם אמר: עכשיו אני יכול לפרסם את דעתי.

זו היתה דרכו גם בכל הנושאים הציבוריים שהוא עסק בהם. קודם היה ר' אברהם שומע את כל הדעות, ורק אז היה שוקל ומביע את דעתו. פעם, בנושא ציבורי חשוב, הגיעו אליו קבוצה של רבנים והציעו לפניו בעיה. ר' אברהם הקשיב, אך לא הביע דעה, ולא הסכים ליעץ להם, אלא ברכם בהצלחה. הם יצאו באכזבה. כשנשאל מדוע נהג כך, הוא ענה, הרגשתי שיש משהוא שהם לא אומרים לי, ואם כך, אני לא יכול לתת עצה. לאחר בירור, נודע שאמנם היו פרטים שהושמטו בגלל חשש של פגיעה במישהו.

עוד קרה שהרב ישב בנושא חשוב, והיה ויכוח קשה בין שתי קבוצות שניסו להוכיח שרק דרכם צודקת. לאחר שגמרו, הרב לא ענה, ואמר שהוא מקוה שיגיעו להסכמה. כולם חיכו לעצתו והכרעתו, והיתה אכזבה גדולה. לאחר שיצאו, ר' אברהם התאנח ואמר, קשה לפסוק בשאלות במסכת נגעים. מי שהיה בחדר הסתכל אליו בפליאה, במה זה היה קשור למסכת נגעים? ענה ר' אברהם: לא ראיתם - כולם דברו מתוך נגיעות אישיות...

אברהם שפירא, גדול התורה, ראש הישיבה וחרב הראשי לישראל! הבחור מהישיבה לא הרפה ממנו, עד שניגש לר' אברהם בדחילו ורחימו, ותוך שניות, בחיכוך, בעיניו הטובות, הוא קנה את לבו, ונפשו דבקה בנפשו.

סיפור זה לא היה יוצא מהכלל. מאות ואלפים דבקים בתורה, והקימו בעצמם דורות של תורה, בזכות החום, החיך והעינים הטובות שמצאו אצל ר' אברהם.

נציין דוגמא אחת מהרבות הידועות. תלמיד אחד תיאר כיצד בא לר' אברהם באישון לילה, כשבעיה קשה בבית מעיקה עליו. "לא היה לי קשר מיוחד לר' אברהם, ולא היה ברור לי שהוא מכיר אותי בכלל. אבל כשנכנסתי, ושפכתי לפניו את ליבי, הוא הקשיב בסבלנות והצליח להרגיע אותי כל כך, שעל אף הבעיות הקשות שהעיקו עלי, יצאתי עם חיוך מביתי, והרגשתי שהכל בעזתו יסתדר".

פעם נכנס אדם אחד לר' אברהם בלילה, ואמר לו: ראיתי דבר יפה ואני רוצה לספר לרב. הייתי עכשיו בבית המדרש, וזה כל כך יפה. בחורים צעירים לומדים בכזו התמדה וחשק, בשמחה ורצינות. ממש תמונה יפה.

ענה ר' אברהם, כשפניו מאירות: אני יודע, ואני רוצה להגיע לישיבה. אבל אתם יודעים שאני כבר זקן, וקשה לי. גם בשעות הקשות של הרבנות, כשלא יכולתי לישון, הייתי יוצא למרפסת, ושומע את קול הלומדים מהישיבה, ונרגעתי. זה יפה מאוד, ואני מודה לך שספרת לי.

באותו לילה, בסביבות 11:30, ר' אברהם הגיע באופן מפתיע לישיבה. הוא נכנס לאט, מסתכל סביבו ונעמד ליד הבמה. הבחורים לא ידעו מה קרה, ומיד נגשו לעמוד על ידו. כך כולם עמדו, ר' אברהם באמצע, והבחורים סובבים אותו. כולם שתקו, כי לא החינו לשאול את ר' אברהם מדוע הגיע לישיבה בשעה כה מאוחרת. אחד הבחורים חשב על עיצה: הוא ניגש לר' אברהם ושאל אותו שאלה בגמ'. ר' אברהם מיד התחיל

לענות, ומהגמרא הגיע לסיפורים על גדולים ורעיונות על לימוד תורה, וכך הדבר נמשך, כשר' אברהם עומד ליד הבמה ומדבר, ובחורים סביבו שותים בצמא כל מילה. לאחר שעה, חיך ר' אברהם ואמר לבחורים, נו, אתם צריכים ללכת לישון, מחר צריכים לקום להתפלל וללמוד. מחר זה יום חדש. ר' אברהם הלך הביתה, ובחורים התפזרו, זה לחדרו, וזה לסטנדר להמשיך בלימודו.

למחרת, כשר' אברהם ראה את האדם שתיאר לו את הלימוד בישיבה בלילה, הוא אמר לו: אתה צודק, זה באמת דבר יפה.

בחודש אלול האחרון לחייו, נכנס אליו בליל שבת אחד הר"מים, וסיפר לר' אברהם את הסיפור הבא. הגיע בחור חדש לישיבה מתיכון דתי. אין לו כמעט רקע בלימוד גמרא¹³. בליל שבת, ניגש הבחור באמצע קבלת שבת לר"מ ואמר לו שהוא חייב לדבר איתו דחוף. הר"מ קצת נבהל, ויצא איתו החוצה. כשיצאו מבית המדרש, אמר לו הבחור: הרב, אני לא מצליח להבין את התנ"ך לפי מה שהסברת בשיעור אתמול?! ר' אברהם שמע את הדברים ונהנה הנאה מרובה: תגיד לבחור הזה שאמרתי שהוא יהיה תלמיד חכם גדול בעזה"י!

לא היה גבול לכחות שר' אברהם נתן לתלמידי הישיבה. כל בחור שבא לדבר איתו, בין בלימוד ובין בנושא אישי, ר' אברהם תמיד הקדיש מעצמו כל מה שנדרש. כל מה שהיה צורך הישיבה – קדם לכל ענין אחר, וכל שכן לעניני הפרטיים.

13. בענין קבלת תלמידים לישיבה, ר' אברהם הורה שאין הרקע או הידע או הכשרון קובעים. רק דבר אחד קובע: רצון התלמיד להיות תלמיד חכם. אחת השאלות האחרונות שזכינו להעלות לפניו בעניני הישיבה היתה בנוגע לקבוצת תלמידים שהגיעה באותה שנה מתיכון. כמו כן הגיעה גם קבוצה של תלמידים מישיבות קטנות. האם כדאי לחלק את השיעורים לפי רמות. ר' אברהם התנגד, ואמר שאף פעם לא נהגו כך בישיבה. כולם שווים בשיעור. אלא שיש לעשות שיעור נוסף, פתוח לכולם, כהכנה לשיעור העיקרי. באופן טבעי, יכנסו לשיעור זה בעיקר בחורים שעדיין אין להם רקע בלימוד גמרא. באופן זה מי שצריך לקבל חיזוק יקבלו בלי שיאמרו לו שהוא שונה מאחרים.

לפני ישיבות ר"מים, ר' אברהם היה חוזר על דברים שקרא על הסבא מסלבודקה. הסבא שאל את ר' ישראל מהי הנקודה החשובה ביותר בישיבה בתקופתנו, וענה לו ר' ישראל: להחיות נפש נדכאים. ר' אברהם היה אומר: כשקראתי את הסיפור, לא הבנתי, בחורים צעירים תוססים ומלאי חיים. היכן ה'נדכאים'? אבל, ענה והדריך את הר"מים, צריך לדעת, שגם אצל בחור צעיר שנראה שמח, עצם זה שחוא עובד על עצמו, ועוסק בכוחות נפשו, גורם לו קצת צער. ועל כן התפקיד שלנו להחיותו, ולהראות לו את השמחה בדרך.

ישנם סיפורים ועובדות לאלפים על האהבה של ר' אברהם לתלמידיו הישיבה, על מסירות הנפש שלו אליהם. ניקח רק דוגמא אחת או שתיים.

בשנותיו האחרונות, ר' אברהם לא ניגש לפני התיבה להתפלל מוסף ביום הכיפורים. אבל לתפילת נעילה הוא המשיך לגשת. הסיבה: בנו, הרב שמואל נ"י היה ניגש אליו ואומר לו, שאם לא יגש יהיה צער לתלמידים. מיד כשאמר לר' אברהם שיחיה צער, ר' אברהם קם וניגש להתפלל, להיות שליח לעם ישראל לפני ד' ית'.

באלול האחרון, היו לו בעיות נשימה, ור' אברהם היה בבית לעיתים מחובר לבלוני חמצן. ניגש אליו בחור לאחר שחרית שהתפלל אז בביתו, ואמר: אפשר לשאול את הרב שאלה? ר' אברהם עשה לו סימן עם ידיו לבלון חמצן, והבחור מיד התחרט והתחיל ללכת אחורה. ר' אברהם רמז לו שיגש אליו: לא הבנת אותי. עשיתי סימן שאני כבר זקן וחלש, וצריך עזרה אפילו לנשום. בשביל מה הקב"ה משאיר אותי בעולם במצב כזה? – כדי לענות על שאלות!

ובמוצאי יום כיפור האחרון, כשאך ימים ספורים נשארו לנו לזכות להיות במחיצתו, הגה אחד הר"מים רעיון שהבחורים לא יסעו ישר הביתה לאחר שיאכלו, אלא ישארו ויעשו סדר לימוד לרפואתו של ר' אברהם. הבחורים הסכימו לכך בדאגה גדולה ובנפש חפצה, ברצונם לעשות את הכל עבורו, וקיימו סדר לימוד במוצאי יום כיפור. כשספרו על כך לר'

אברהם, הוא מאוד נהנה. לאחר כמה שניות הוא הוסיף: אבל אנא, מסרו לבחורים, רק ללא עצבות, שחכל יעשו בשמחה....

בקשת התורה ודרך לימוד

בפסוק במלאכי "שפתי כהן ישמרו דעת תורה יבקשו מפיהו וכו'", ישנה התניה לקבלת התורה מרב הדומה למלאך ד' – "תורה יבקשו". בקשת התורה, העמל של הביקוש, הוא תנאי לקבלתה.

רבות שמענו מר' אברהם זצ"ל: 'כיצד אפשר לעבור על יד ספר ולא להסתכל בפנים על מה מדובר?'. 'חייבים להיות סקרנים לדעת מה כתוב בתורה'. וכן העיד על עצמו: 'ב"ה איני עובר על "לא תחמוד" – מלבד דבר אחד: ספרים.'

על אף האהבה האין-סופית של הרב לתלמידי הישיבה, גם כאן הוא עמד לפעמים על ההבדל בין תלמיד לתלמיד. פעם, כשעמד תור ארוך של תלמידים שביקשו לשאול אותו שאלות, והיה שם תלמיד שהיה באמצע, ורצה להפסיק משום שראה שהתור יקח הרבה זמן, אמר ר' אברהם: חקרת מזמן בחיוב של רב ללמד תורה, ומצאתי שיש שני חיובים: האחד מדין "ושננתם לבניך", והאחד מדין גמילות חסדים (עיי' מנחת אברהם, ח"א, עמ' ל"ו). ההבדל ביניהם הוא, שמדין "ושננתם לבניך", שנאמר לבנים או לתלמידים שהם כבנים, יש שעבוד וחיוב. אבל כשמלמדים מדין גמילות חסד, אין שעבוד לתלמיד מסויים. לכן אל תקצר, כי אצלך יש שעבוד...

בקשת התורה היתה יסוד גם לדרכו של ר' אברהם בלימוד. ר' אברהם היה מבאר כל נושא בסברות רבות, ללא גבולות¹⁴. גם בספרו

14. עיי' ברע"ב (אבות פ"ד, משנה ו': ר' יוסי אומר כל המכבד את התורה וכו'). ר' אברהם סיפר שדודו ר' נחום כהנא שפירא זצ"ל שהה בתקופה מסוימת בבריסק לשם ניהול משרד ישיבת מאה שערים שם, והתגורר בביתו של ר' חיים מבריסק, שהישיבה היתה תחת חסותו. באחת משיחותיו עם ר' חיים דובר על ענין מינוי רב בירושלים, כסגן להגאון הישיש ר' שמואל סלנט זצ"ל שנחלש. בענין זה

"מנחת אברהם" רואים את ריבוי הסברות על שאלה אחת. אבל אצל ר' אברהם בעל פה הדבר היה מודגש יותר מר' אברהם בכתב. כל מי שהיה רגיל בביתו של ר' אברהם בגאולה היה זוכר את המחזה שר' אברהם הולך הלך וחזור בחדר הקטן המלא ספרים, כשביצע אחד של החדר הוא אומר סברא אחת, ועד שמגיע לצד השני העלה סברא אחרת וכן הלאה. בעת כזאת, שהיה מברר דברים לעצמו, ולא הרגיש את העול להסביר את עצמו לאחרים, ראו את המהירות העצומה של מחשבתו, את המעוף, את ההתמצאות בכל חדרי התורה, את החריפות ואת חיפוש עוד ועוד הסברים וסברות. וכפי שהגדיר את יחודו של ר' אברהם אחד מתלמידיו שחזא כיום ראש ישיבה ידוע: לר' אברהם היו כמה סוגים של 'עילוישקיט'!

בשיעורים הכלליים, ר' אברהם היה מדבר בשטף, לא במהירות שבה היה יכול לדבר, אלא בקצב שהיה מאפשר לתלמידים לעקוב אחר דבריו והלך מחשבתו. באחד השיעורים, לאחר קושיות על הרמב"ם, הוא הגיע לדברי הנמוק"י, ואז אמר: את הנמוק"י בסוגיא אפשר לבאר בכמה צורות. דבר זה היה מצוי מאוד בשיעורים שלו. אבל כאן השוני היה שר' אברהם האט במקצת את קצב דיבורו. ולמרות שהבחורים בשיעור היו רגילים להתווכח איתו באמצע השיעור, דבר שהיה אהוב עליו מאוד, הוא המשיך לבאר את הנמוק"י, בשלשה אופנים, ועל פי האופן השלישי המשיך את השיעור וביאר את הרמב"ם, שוב בקצב הדיבור הרגיל.

לאחר השיעור, ראה אחד הבחורים שר' אברהם נראה חיוור וניגש אליו. ר' אברהם אמר לו: אוי, אתה לא יודע מה קרה היום – שכחתי את

היו אז דיונים בין גדולי ירושלים ובין גדולי רוסיה. ר' חיים אמר שלדעתו ירושלים אינה זקוקה לרב מחו"ל, כי רבים מגדולי הרבנים עולים לירושלים לעת זקנה. מה שירושלים זקוקה לו הוא ראש ישיבה גדול שישפיע מגדלותו על תלמידי הישיבות. והמתאים לכך ביותר הוא ר' איצ'לה מפנוביץ, שהוא ראש הישיבה המעולה ביותר בדורנו. והוסיף ר' אברהם (כמדומה בשם דודו) שר' חיים גם התבטא: מה שאני אומר גם ר' איצ'לה אומר, אלא שאני עוצר באיזשהו מקום ואילו ר' איצ'לה לא עוצר.

השיעור שהכנתי. הבחור הסתכל בתמיהה – אבל הרב עכשיו אמר שיעור, תירץ את הכל – מה פירוש שהרב שכח? הסתכל אליו הרב ואמר: אתה לא מבין. זה חדשתי עכשיו במהלך השיעור, כשפתאום ראיתי שאני לא זוכר מה הכנתי בבית.

ר' אברהם זצ"ל מבאר (מנחת אברהם, ח"א, סי' ד', עמ' כא) את החיוב של לימוד בעיון המביא להבנת התורה:

הנה, פשוט הוא דחיוב ההבנה בתורה הוא לא רק חלק ממצות ת"ת אלא הוא שיעור בקיום המצוה עצמה.

ובחמשך דבריו כתב:

וע"כ ידיעת ההלכה בלא הטעם אינה ידיעה כלל.

לכן, ר' אברהם הדגיש את הצורך לעיין ולהבין כל נושא.

ונוסיף עוד, כשהקב"ה נתן תורה שבעל פה לישראל, הוא נתן למשה רבנו את כל מה שעתיד תלמיד ותיק לחדש. ביאור הדבר, שהקב"ה נתן למשה רבנו וגילה לו עד היכן השכל האנושי מסוגל להגיע בהבנת תורת ד'. ועל כן, כל הבנה, כל הסבר, מהווה גילוי נוסף של דבר ד' ית'.

ר' אברהם היה אומר לנו: יש זמנים שיצריכים ללמוד, ויש זמנים שיצריכים לחשוב. פירוש, הוא היה מבאר את דברי עצמו, ללא בדיקה יותר מידי אם כל סברא תואמת את כל מהלך הסוגיא או הראשונים. צריכים רק להתעורר לחשיבה. ואז, הוא המשיך, אין כמו קצות החושן ספר שמעורר מחשבה.

אחת ההזדמנויות המיוחדות לכך היתה בשיעור ב"קצות" שהתקיים בכל מוצאי שבת.

במוצאי שבת, באוירה המיוחדת של קדושת השבת שעדיין חופפת על הבית, עם השינויים שכל בית עובר במוצאי שבת, היתה מתאספת קבוצה של תלמידים לביתו של ר' אברהם. הוא היה נכנס במהירות,

כדרכו, ושואל: נו, איפה נמצאים, באיזה קצות? כך היה תמיד. ללא הכנה מוקדמת – איפה נמצאים – מכאן נתחיל. זה לא היה שיעור שר' אברהם הכין מראש. לא היה בו הדיק של השיעורים: לא הלטישה של הסברא או ההסבר, לא הדיק מלשון הגמ' ולא מהלך המקשר בין ראשון לראשון, ובין נושא לנושא. אבל מצד שני ראינו כיצד סברות נוצרות, כיצד הן נולדות ומתחילות לקרום עור וגידים. זו אחר זו. ללא הפסק. אחד הבחורים היה קורא את הקצות, מספיק כמה שורות, ולפעמים רק כמה מילים, ומיד היה מתחיל שטף מחשבות של תורה. על כל דיבור של הקצות, תילי תילים של סברות, העלאת אפשרויות של הבנה בראשונים או בסוגיא. ומלחמתה של תורה היתה מתחוללת שם, כשבחורים היו מקשים ומתוכחים על דברי ר' אברהם והוא עונה, וחוזר חלילה – והשכנים כבר ידעו שלפני חצות הלילה אין שקט בשכונה.

ולאחר כשעתיים של מלחמה, היינו אנו הבחורים זוכים לעוד זכות. הרבנית היתה מכינה תה ועוגיות, והיינו יושבים עם ר' אברהם ושומעים ממנו דברים מתוך מבטו התורני על נושאים רבים ומגוונים. שיחה רגועה ושלוחה. ההיפך הגמור מהסערה שהתחוללה רק כמה דקות קודם. אך כמו שהתחנכנו במלחמתה של תורה, כן התחנכנו מהרעיונות שר' אברהם העביר לנו. לא שיחה על פרשת השבוע. לא דרשות על מאמרי חז"ל. בדקות אלו זכינו קצת ללמוד כיצד להסתכל על העולם.

"והאר עינינו בתורתך". יש פירוש, שאנחנו מבקשים שהאור המאיר את המציאות לעינינו יהיה אורה של תורה. כך זכינו לשמוע, ממי שעינינו עינים של תורה, ושכלו שכל תורה, כיצד הוא רואה את מציאות העולם והחיים.

דרך לימוד

המעין בג' החלקים של "מנחת אברהם" יראה שאין הבחנה בין התשובות להלכה, בכל חלקי השולחן ערוך, ובין הברורים והשיעורים בכל חלקי התורה. וכן היתה באמת דרכו של ר' אברהם. בעצם דרך

הלימוד אין הבדל בין פסיקת ההלכה ובין שיעור. אלא שבשיעור שאינו הלכה למעשה ישנה הרחבה יותר גדולה של שיטות ושל אפשרויות עיון. בלימוד הלכה יש צמצום מסוים, כי חייבים להיות צמודים לשיטות שעל פיהן פוסקים את ההלכה.

לצעירים, ר' אברהם היה אומר, יש צורך דוקא לעורר את המחשבה, לתת אפשרויות יותר רחבות של הבנה. במיוחד בצעיר שעדיין לא טעם טעמה של תורה, ולא בנה לעצמו סגנון ודרך בלימוד לפי הראוי והמתאים לו. ועל כן בגיל צעיר צריכים דוקא לעסוק בלימוד רחב ולא להצטמצם בלימוד הלכה. דוקא באופן זה יגיע בסופו של דבר לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא.

בענין זה סיפר ר' אברהם שמרן הרב זצ"ל הכניס בין המסכתות הנלמדות בישיבות שתי מסכתות: סנהדרין ועבודה זרה. הלימוד של מסכת סנהדרין מאד הצליח, ועוד ישיבות בארץ ישראל הלכו בעקבות הישיבה והכניסו את מסכת סנהדרין לתוך מחזור הלימודים. לעומת זאת, הלימוד של מסכת עבודה זרה לא הצליח, כי היתה זיקה גדולה מידי להלכה, וזה גרם באופן מסוים לחוסר חופש בלימוד, ועל כן לא המשיכו בלימודה¹⁵.

ר' אברהם חזר פעמים רבות על הדברים הנ"ל בלימוד ההלכה. כשהיו מתחילים בתכנית הלכה לאברכים, ר' אברהם הדגיש שכדי לדעת הלכה חייבים ללמוד היטב את הגמ', עם רש"י ותו', ואת הר"ן. ואז, לסיכום, ולידיעת ההלכה למעשה יש לעיין בשולחן ערוך ובנושאי הכלים. אבל יסוד הידיעה של הלכה הוא גמ' ור"ן. [בענין זה ר' אברהם היה מאד משבח את השוקדים על לימוד הר"ן, ואמר, מי שלומד היטב את הר"ן אינו יכול לטעות בהלכה. בודאי לא בדאורייתא¹⁶].

15. עיי' בבית זבול ח"א מאת מרן הגרי"מ חרל"פ זצוק"ל, שם יש סימנים רבים השייכים לעניינים הנלמדים במסכת עבודה זרה.

16. כן היה מצטט את המובא בשם האבני נזר, שמי שלומד הרבה ר"ן מקיים מצות מחיית עמלק – כי עמלק הוא עקמומיות ואילו הר"ן מלמד ישרות.

והגם שחלק מתוכניות לימודי ההלכה כללו לימוד השולחן ערוך לפי הסדר, ר' אברהם לא ראה בזה את עיקר הלימוד. יחד עם זה, בהלכה ר' אברהם היה מדויק בדברי המחבר וחרמ"א כמו בדברי ראשונים¹⁷.

כן היה ר' אברהם מדויק בנושאי הכלים המפורסמים על השו"ע. וכן היה מדויק מאוד בדבריהם להלכה.

כדי להרחיב ולגלות במקצת בדרך לימודו, נתחיל במה שכתב על כך בחוברת פרדס (שנה ס"ה חוברת ה') שהוציא לאור הרה"ג שמחה אלברג זצ"ל שם זכינו לדברי הערכה לספר מנחת אברהם (ח"א). בסוף המאמר הנ"ל כותב ר' שמחה אלברג:

נקודה אופניית לחידושיו היא שנוסף על הבקאות בש"ס ובראשונים, על הבנתו החדה, ניכרת בכל סימן וסימן ה"יגעת". המחבר יגע ומתיגע. אין חידושיו פרי של לימוד כדי יתיב על חד כרעא, המחבר לומד ושונה מתייגע ומתעסק עד שמוציא שביל, פירוש לענינים היותר מסובכים.

אין ספק שכל מי שראה את ר' אברהם לומד, נדהם מהיגיעה העצומה של הלימוד. הוא היה יושב בעיון רב, ולא ידע שנמצאים אחרים על ידו.

לימודו של ר' אברהם החל בגמ' עצמה. כן כתב (מנחת אברהם, ח"א, סי' ד', עמ' כב):

... ואם כי מכל תיבה ותיבה ומכל הו"א בש"ס ניתן להוציא הלכות מחודשות מכח קדושת התורה...

הרי שתחילת העיון התחיל דוקא מהגמ'. וכשנשאל כיצד לגשת

17. ז"ל האו"ת (קיצור תק"כ, אות קכ"ג-קכ"ד בש"ד, עמ' מח, ב'): ...ולדעתי אין ספק כי הכל בכתב מיד ה' השכיל על ידם... רק רוח ה' נוססה בקרבם להיות לשונם מכוון להלכה בלי כוונת הכותב וחפץ ה' בידם הצליח.

למחלוקת בראשונים או בפוסקים, היה מתחיל קודם: זו מחלוקת בפשט הגמ'. זרק לאחר מכן היה ממשיך בביאור הסברות.

בדרך סברותיו של ר' אברהם, כבר כתבנו שהירבה בסברות שונות ובאופנים שונים. שם במאמר הנ"ל כותב הר"ג שמחה אלברג:

המחבר חודר לתוך תוכה של הסוגיא לארכה ולרחבה. אין הוא מסתפק בעצם החידוש למרות יסודו ובסיסו החגיגי. אלא שהוא מתייגע למצוא יתד בהרבה מקומות מפוזרים בש"ס, בירושלמי ובד' הראשונים השייכים לענין.

יש לציין שמציאת היתד שעליו מדובר אינה רק כדי להוכיח את הסברא, אלא גם כדי לבררה עד תום. דרכו של ר' אברהם היתה להשוות בין דברי ראשונים שונים, וכן בין סוגיות או נושאים, ולבדוק אם יש מקום לחלק בין הנאמר במקום אחד למקום שני. כל זה בחריפות גדולה, ועל ידי כך לברר את סברותיו יותר. באופן זה הירבה לעסוק בכדי למעט במחלוקות בין ראשונים, להוכיח שאמנם נחלקו במקום אחד, אך יכולים להסכים במקום אחר. וכן הלאה.

ר' אברהם הרבה לעיין בראשונים שמקצרים בדבריהם, כגון רבנו חננאל ורבנו גרשום¹⁸, ולבאר אותם, וכן בראשונים שנמצאו בכתב יד. לא אחת נמצא שמבאר סוגיא שלמה עמומה וקשה על פי תוספת של כמה מילים מראשונים אלו. ואז היה הולך ומברר כיצד כל הראשונים בעצם הסכימו לדברים אלו ועל פיהם כתבו את דבריהם.

על אף כוח החידוש, ר' אברהם מאוד שמר על מסורת של הלכה שהתקבלה בעם ישראל לדורותיו, ומאד הקפיד על מחברים שדחו את דברי הקדמונים בהלכה, אם משום סברא או ראייה. מסורת ההלכה היא המחייבת בכל דבר הלכה, בין לחומרא ובין לקולא.

18. פעם בביקור אצל רופא עינים, כשנשאל ר' אברהם מה מפריע לו בראייה, הוא ענה: רבנו חננאל. והיה צריך לבאר את הדברים לרופא.

הקפדה זו באה מתוך הבנה בסיסית במסורת התורה ובהעברתה מדור לדור. ר' אברהם היה מרחיב בזה מאד, במיוחד בשיחותיו לחנוכה. ועיי' מה שכתב בזה בס"א של מנחת אברהם (ח"א). ר' אברהם היה מצטט את הרמב"ם (הקדמה ליד החזקה) שמונה את סדר הדורות ממתן תורה ועד עריכת הגמרא. ואז הרמב"ם חוזר ומונה את כולם שוב, באופן הפוך, מחתימת הגמרא ועד מתן תורה, וסיים את דבריו שם: נמצא שכולם קבלו מד' אלוקי ישראל. וביאר ר' אברהם שרק אם רואים את התורה כמשכיות אחת, בהעברה מדור לדור, גם אנחנו משתלבים בהעברה זו, יכולים גם אנחנו לומר שאנחנו מקבלים תורה מד' אלוקי ישראל.

ועיי' מה שכתב (מנחת אברהם, ח"א, ס"ד' עמ' כג):

והנה ידוע שדרכי הלמוד בתורה יש ומשתנים ומתחדשים עיי' גדולי התורה שבדורות, ובאמת כל גאון וגאון אמיתי בכל אופן לימוד שהוא הריהו מחדש קמט מיוחד משלו באותו דרך הלמוד.... אבל יש שמשמיה קא מזכי למי שזוכים לפתוח נתיב חדש רחב וסלול בדרכי ההבנה והעיון ומשפיעים בזה על חכמי תקופה שלמה.... ופשוט וברור הוא שישירשי הדברים יש להם יניקה ממסורת דרכי תורה בלמוד השי"ס שנמסר מדור דור בקבלה על ידי הגאונים ואחריהם רבותינו הראשונים זצ"ל. באשר באמת גם כל מה שמתגלה מאורה של תורה עיי' חכמי הדורות אינו נאבד אחריהם אלא פועל לעולם ומשתלשל והולך ומשתלב בתורתם של חכמים בכל דור ודור... ובאמת כח ההשגה בתושבע"פ בחידוש דין ובהבנת דבר מתוך דבר לאמתה של תורה הוא כח של נבואה...

פתח דבר

במכילתא פרשת בשלח (מסכתא דעמלק פרשה א, לפי גירסת הילקוט שמעוני): "והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגו', רבי אליעזר אמר: מה תלמוד לומר 'וגבר ישראל' או 'וגבר עמלק'. אלא כל זמן שהיה משה מגביה ידיו כלפי מעלה, הקב"ה זוכר את ישראל, שעתידין ישראל להגביר בדברי תורה שהם עתידין להנתן על ידיו. וכשהוא ממיד ידיו, עתידין ישראל להמיד בדברי תורה שעתידין להנתן על ידיו".

א) הגבהת ידי משה כלפי מעלה, מביעה את עבודת מש"ר בהדרכת עם ישראל וחינוכו, לעשות דברים לשם פעלם ולדבר בהם לשמם (נדרים ס"ב ע"א). עבודה זו החלה עוד קודם למ"ת, והגבהת ידיו במלחמת עמלק היתה גם הדרכה לשעה, שילחמו לשם שמים, וכמ"ש במכילתא לעיל: "כל זמן שמגביה ידו כלפי מעלה היו ישראל מסתכלין בו ומאמינין במי שפקד למשה לעשות כן, והקב"ה עשה להם נסים וגבורות". והיתה בכך גם תפילה והזכרת זכות ישראל לעתיד, שיגבירו ישראל בדברי תורה שעתידין להנתן על ידי משה.

על ידי הגברה בדברי תורה, שהיא העלאתן למטרה עליונה, לימודם לשמה ועשיית מצוותיה לשם פעלם, על ידי כך גבר ישראל על עמלק, שכן עמלק בא להלחם ברפידים משום שרפו ידיהם מלעסוק בתורה (מכילתא שם). הרפיון בכללותו הוא בחוסר הגבהת עבודת התורה והמצוה ממצות אנשים מלומדה למטרה עליונה, ובפרטות הוא חוסר הערכה ומשקל נכונים ומדויקים למעלות רוחניות, כדרך שביאר האבני נזר (נאות דשא ח"א עמ' קע"ט) על מ"ש חז"ל (תנחומא כי תצא, ח'), שבעוון מדות ומשקלות בא עמלק.

ב) הגברת דברי תורה היא בכללות ובפרטות. בכללות התורה, על ידי המגמה ללכת ממדרגה למדרגה כדי שתדבק הנשמה בעצמיות ורוחניות מקור מוצא קדושת התורה. ובפרטות, על ידי המגמה להכיר את ערכו של כל פרט ופרט מדברי תורה, ולחתור להעלות עומקם. "אשריך ארץ שמלכך בן חורים ושריך בעת יאכלו, בגבורה ולא בשתי" (קהלת ב' י"ז) "שעוסקין בגבורת החכמה והבינה" (רש"י שם). "לעשות לרוח משקל" (ע"פ איוב כ"ח כ"ה). נתינת משקל לרוח היא גם בדקדוקי ובפרטי תורה. "איה שוקל, ששוקל כל קלים וחמורים שבתורה" (סנהדרין ק"ו ע"ב). ומש"ר הגביר את דברי התורה גם בפרטות, כמ"ש בנדרים (ל"ח ע"א) שנהג בטובת עין ומסר לישראל גם פלפולה של תורה, שהיא החכמה והשכל, הבנה וחריונות כפירוש הרא"ש. וזוהי גבורת החכמה והבינה. וענין זה נכלל בדברי רש"י בשבת ס"ג ע"א ד"ה למיימינין של תורה, שמפשפשיין בטעמיהן בדקדוק ובוררין, כימין המיומנת למלאכה.

ג) מצינו עוד דרגא הכלולה במונח "להגביר בדברי תורה", והיא נלמדת מתוך דברי מרן רה"י זצ"ל על מ"ש "הני כ"ח כי לעולם חסדו, כנגד כ"ח דורות שעד מתן תורה, שזנס הקב"ה בחסדו" (פסחים קי"ח) שביאר, שאם כי אמרו בסנהדרין (צ"ז ע"א) שמאז אברהם אבינו - שנאמר בו "ואת הנפש אשר עשו בחרן" - כבר מאז החלו "אלפיים תורה", מ"מ רק ממ"ת החלה ברית על התורה, ועד אז היה העולם זקוק עדיין לחסד כדי שהקב"ה יזון אותם, וברית זו יש בה ענין של חיוב לקבל "עול תורה" כי אין כריתת ברית בלא קבלת עול. ובנמוק"י להל' ס"ת כתב על מ"ש הלוקח ס"ת מן השוק כחוטף מצוה מן השוק, כתבו מעלה עליו הכתוב כאילו קבלו מהר סיני, וכתב הנמוק"י: "כתבו הוא בעצמו, או שכר סופר לכתבו וטורח בתקון הקלפין ולסבול עול הסופר עד שנכתב, כאילו קבלו, שיש למדת הרחמים לומר כמו שטרח טורח זה, כן היה טורח ללכת במדבר כדי לקבל תורה מהר סיני". והיינו שקבלת התורה בהר סיני כרוכה עם קבלת עול, וכל צורה של טירחא ויגיעה לשם השגת התורה וקיומה היא מכלל הברית המיוחדת שנכתבה בסיני. ועל כן הקב"ה מתאוה שיהיו ישראל עמלים בתורה, עכ"ד. וענין זה נכלל בדברי רש"י

בשבת פ"ח ע"ב ד"ה למיימינין, עסוקים בכל כוחם וטרודים לדעת סודה, כאדם המשתמש בימין שהוא עיקר (ועיין בט"ז או"ח סי' מ"ז סוס"ק א).

ולפי דבריו ניתן לומר שזוהי הכוונה במ"ש שהקב"ה זוכר שעתידין ישראל להגביר בדברי תורה שהם עתידין להנתן על ידיו של משה, כלומר שעתידין לקבל עול תורה ומצוות, שהיא הגברת דברי תורה. בזמן שהיה מש"ר מרים ידיו כלפי מעלה היה בכך מלמד את ישראל להיות פונים בכל לבבם לדברים של מעלה, לכל דבר ד' שינתן להם בקבלת התורה, לקבל עול עבודת ד' תורתו ויראתו, שזוהי הגברת בדברי תורה. ובזכות מעלה זו שעתידים לקבל בעת שיכנסו בברית התורה וקבלת עולה, היו נזכרים לטובה ונוצחין.

ניתן לומר עוד, שגם קודם מתן תורה, בהיותם עוד במרה ש"ש שם לו חק ומשפט ושם נסהו" (שמות ט"ו כ"ה), החלה נתינת תורה לישראל (עיי"ש ברש"י, רמב"ן, בעה"ט וגור אריה), ונכנסו בעול בכל דבר ד' שניתן להם עד עתה. וברפידים כשלא התיגעו כראוי להבין דרכי ד' והנהגתו איתם ורפו ידיהם מהתורה, בא עמלק, והתיקון של רפיון הידיים מהתורה היה ע"י שהחלו להגביר ליבם בדברי תורה בהשפעת הדרכתו של מש"ר, ועתידים היו להמשיך אח"כ במעלה זו בכל שלימותה במתן תורה, זכות זו נזכרה להם לטובה להיות נוצחים.

ד) עבודה זו של מש"ר הולכת ונמשכת ע"י תלמידי חכמים של כל דור ודור "אתפשטותא דמשה בכל דרא ודרא ובכל צדיק וצדיק" (תיקו"ז תיקון ס"ט קי"ד א'). וכמ"ש בשבת (ק"א ע"ב) "משה, שפיר קאמרת", ואין דור שאין בו כמשה (בר"ר פנ"ו ז). ודור דור ודורשיו (סנהדרין ל"ה ע"א), כפי צורך ויכולת הדור להשיג גבורתה של תורה.

מדות אלו של הגברת תורה מצינו במרן רה"י זצ"ל, הן בפרטות, שמימי נעוריו, עם כל עוצם שקידתו ויגיעתו בלימוד, בירור וליבון שמעתתא, "ויט שכמו לסבול" עולה של תורה, יחד עם זאת החל גם להגביר חילים לתורה, בלימוד עם חברותות שמהן נתפרסמו כמה

מגדולי התורה וממרבציה, רבנן דפקיעי שמייהו כמעתיקי השמועה. וגם בסגנון הלימוד עם חברים מקשיבים ותלמידים, בכתב ובע"פ, שם את הדגש על הנקודות שמטעימות את הנעימות שיש למצוא בכל פרטי וחילוקי הדינים והסברות, לגלות מסכתא במציאות החידוש הטמון בדברי חכמים. שבדרך זו מתרחקים מרפיון מד"ת "שיהיו עליכם חדשים כאילו שמעתם בו ביום" (רש"י פר' עקב פי"א פסוק ג). וכן בכללותה של תורה, שיחותיו סביב מעלות התורה ומדרגותיה וערכי התורה והתפילה, היו בנימה של בקשת ההתעלות לזכות לרוח דעת ויראת ד', ולהמנע מרפיון של מצות אנשים מלומדה, אלא "בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת עמו בברית" (רש"י פר' כי תבוא פכ"ו פסוק טז). ולפי צורך לומדי תורתו ושומעיו ערך את דבריו ומאמריו, וגם מי שלא ירד לסוף דעתו וסגנון דבריו קיבל על כל פנים מרוח הדברים ומכיוונם.

עוד זאת הגביר חיילים לתורה, בהתמסרותו לכנס ולערוך את אשר נמצא מכתבי הג"ר יצ"ה מפוניבז' זצ"ל. "וגדולים מעשי חי"א" לשובב נתיבות דרכו המופלאה של אותו גאון ישראל זצ"ל, שכפי המקובל בידינו מפי כתבו של רה"י זצ"ל, אמר האור שמח זצ"ל "שר' איצ"ה האיר באור חדש את הש"ס".

ה) "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה" (ישעיה י"ב ג') ובתרגום יונתן: "ותקבלון אולפן חדת בחדוא מבחירי צדיקיא". הם הצדיקים שבכל דור, שממשיכים את דרכו של מש"ר להגביר ד"ת ולעשותם כחדשים בכללות ובפרטות, ועל ידם מתקיים "וגבר ישראל". ואלו הם התלמידי חכמים הנקראים בנאים, שעוסקים בבנינו של עולם (שבת קי"ד ע"א), והם העמוד שעליו עומד העולם שנאמר (משלי י' כ"ה) "וצדיק יסוד עולם" (חגיגה י"ב ע"ב), ובגיטין (ס"א ע"א) קרי עליה רב כהנא על רב יאשיה – "שהיה דורש ברבים ומודיען" (רש"י) – "וצדיק יסוד עולם". (ועיין בזח"א י"ב ב' ובזח"ג רע"ז ב')

ו) שמענו ממרן רה"י זצ"ל בשם הג"ר משה יונה הלוי צווייג זצ"ל (חבר ביה"ד הגדול ומח"ס אהל משה) שהגאון רבי יוסף ענגיל זצ"ל

בהספדו על המהרש"ם זצ"ל העלה לבימה את כל הש"ס והוכיח שבכל מקום שנזכר בש"ס "צדיק" הכוונה היא ל"ת"ח". ואף אנו נאמר ש"בחירי צדיקיא" הם הת"ח ששמים מעינם בהגברת ד"ת בכל מובנה לפני תלמידים וחברים מקשיבים. ובהרחב דבר (דברים א' ג') פירש את הכתוב בדה"י (ב' ל"ה ג') "ויאמר ללוי המבינים לכל ישראל וגו' אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ד' אלהיכם ואת עמו ישראל", ופירשו חז"ל (יומא נ"ב ע"ב) שגנז את הארון, ופירש הנצי"ב: שראה שידעך אור הארון ממקומו בקה"ק וישראל יגלה מעל אדמתו, ואין אור תורה זורח בחו"ל, שיהא הסברא סגי לכון את הלכה מדעת עצמו, ע"כ הזהירם... שלא תהיה עבודתם את ד' בפני עצמם בהתבודדות, וזהו הנקרא 'משא בכתף', כמו שכתבתי בפ' 'קדש' [שמות פ"ג פסוק טז]. אלא עבודת ד' תהיה יחד עם עמו ישראל, היינו בריבוי תלמידים ופלפולה של תורה ולהגדיל תורת העיון, להבין להם דרכי הלכה" וכו', עכ"ד. וככל שעוסקים הת"ח יותר ויותר בעבודת ד' וישראל עמו, להיות המבינים לכל ישראל, הם משתבחים במעלה זו של בחירי צדיקיא. וברשב"א (כתובות מ' ע"א) על מש"ש "הלכה כר' אלעזר, קרי רב עליה דר' אלעזר, טובינא דחכימי", כתב הרשב"א שאע"פ שר' אליעזר אמר דבריו אליבא דר"ע, מ"מ לא קרא תואר זה על ר"ע, "משום דהא דר' אלעזר עדיפא מדר' עקיבא, משום דרב אלעזר איכא הלכתא וטעמא", עכ"ד. וזוהי מדריגת בחירי צדיקיא המבינים את העם.

ז) ודרגא נוספת מצינו בעבודת בחירי צדיקיא, והיא מ"ש ביומא (כ"ח ע"ב) "שאני אברהם וכו' משום דזקן ויושב בישיבה הוה, דא"ר חמא בר' חנינא: מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם וכו' אברהם זקן ויושב בישיבה היה וכו'". וברבינו חננאל שם מפרש: "זקנים יושבין בישיבה היו, כלומר, שכינה עמהם". והיה מרגלא בפומיה דמרן רה"י זצ"ל לציין את דברי רבינו חננאל הללו ולהדגיש את המעלה הגדולה הזאת, שעל ידי קדושתם של היושבים הקבועים במקום המסויים ללמוד וללמד, זכו להשראת שכינה, ויכלו להיות מוכנים לתפילה מיד בשעה שמשחרי כתלי. ומכל מקום למדנו מדברי רבינו חננאל שהישיבה היא מקום מוכן

להשראת השכינה, כפי מעלת הלומדים, עמלם וקביעותם במקום התורה המיוחד. (עי' מנחת אברהם ח"ב, מאמר עמלות התורה). ובריטב"א מכות (י' ע"א) ד"ה מנין לד"ת שהן קולטין וכו', פירש דקס"ד דבעי לומר שבית מדרשו קולטו כערי מקלט, עכ"ד. ותוכן הדבר הוא כהסבר ספר החינוך (מ' ת"ח) לגבי ערי מקלט, ש"מפני גודל מעלתם וכשר פעלם וחין ערכם - של הלויים - נבחרה ארצם לקלוט כל הורג נפש בשגגה, יותר מארצות שאר השבטים, אולי תכפר עליו אדמתם המקודשת בקדושתם", עכ"ד. וכיו"ב היא קדושת בית המדרש, המתקדשת בקדושת התורה ועמליה. וזוהי מעלה נוספת בהגברת ד"ת, להגדילה ולהאדירה. ועל כך אמרו במגילה (כ"ז ע"א) "ואת כל בית גדול שרף באש" (מלכים ב' כ"ה ט'), "מקום שמגדלין בו תורה".

מרן רה"י זצ"ל ביסס בדרכים שונות את העמלות והקביעות בעיון בשמעתתא אצל תלמידיו, השתולים בבית ד' וגדלים בבית המדרש, וקירבם ליגיעת התורה בצורתה היסודית והשורשית, הקבועה ועומדת לכל הבאים ופונים לדרוש את ד', כפי שהגדיר רב האי גאון: "תיקון הגוף ומישור הנהגת האדם הוא עסק המשנה והתלמוד כו', ולא תמצא יראת שמים ויראת חטא וזריזות וענוה וקדושה, אלא במתעסקים במשנה ובתלמוד" (שו"ת הריב"ש סי' מ"ה. ועי' בירושלמי מעשרות פ"ה ה"ג ובב"ר מ"ז ט).

ח) דברי תורה נרמזים ב"ידיו של משה" מאחר שהשגת ד"ת באמיתה, שתהא סלקא שמעתתא אליבא דהלכתא תלויה גם בחיבור למסורת קבלת התורה מידי מש"ר מפי הגבורה, וכפי שהיה מרן רה"י זצ"ל מציין פעמים רבות את דברי הירושלמי על אותו תלמיד שהיה מטהר את השרץ בק"נ טעמים, שאותו תלמיד "קטוע מהר סיני הוה". כשיש בית אב לד"ת וממשיכים את הקבלה מידי משה, ניתן להגביר בד"ת. "וכמסמרות נטועים, מה נטיעה זו פרה ורבה אף ד"ת פרים ורבים". הנטיעה של ד"ת עשוה פירות כשהיא גם נטועה כמסמרות, כשהיא קשורה בשורש של "משה קיבל תורה מסיני וכו'". אזי היא פרה ורבה כתורה לאמיתה.

מרן רה"י זצ"ל היה מיוחד בכח החידוש במכמני התורה, מתוך בקשת האמת שבתורה, לגלות מצפוני דברי חכמים מנחילי מורשה מסיני. וכבר העיד עליו מרן החזו"א זצ"ל במכתב (נדפס במנחת אברהם ח"ב) "הגיעני דבריו החביבים עלי מאד, בהיותו כל מגמתו לאמיתת התורה".

(ט) לכיוון בקשת אמיתה של תורה שאף גם בהדרכת תלמידים וגם בהנהגת הציבור. משום כך לא שינה את יסודות הנהגתו מחמת דעת הקהל המתחלפת לבקרים או מחמת בעלי זרוע לגוניהם, הלובשים אדרת שער למען כחש. וכבר כתב החתם סופר בשו"ת (ח"ו סי' נט) "כל ת"ח וצדיק המכונה יעקב יש לו מצירים נגדו המכונים לבן כו". סיעת לבן הארמי המוגדרת בדברי חז"ל: "אנשים הללו אנשים של שוא הם, של תוהו הם" (ברכות ס"ג), לא הצליחו בתעלוליהם להעביר את מרן רה"י זצ"ל מקו שיטתו ודרך הנהגתו.

(י) בקה"ר (א י) "שמעת תורה מפי ת"ח יהא בעיניך כאילו שמעוה אזניך מהר סיני". ובשהש"ר פ"א (דף ו' ע"ב) כשבא ר' יהושע לבית מדרשו של רבי אליעזר וראה את האבן שישב עליה התחיל נושק אותה, ואמר האבן הזאת דומה להר סיני ומי שישב עליה דומה לארון הברית. ובירושלמי בכורים פ"ג ה"ג אמרו דר' ינאי היה קם לכבוד חתנו ר' יהודה ב"ר חייא כשהיה רואהו מרחוק - אעפ"י שהחיוב לקום מפני זקן הוא בד' אמות - משום ש"אין ישיבה לפני סיני". נראה שלגדולי חכמי כל דור ודור יש בחינת "סיני", היות שמהם ניתנים לתלמידים דברי התורה שמלמדים באותו דור (ועי' בשפ"א פר' נשוא תרל"ז ד"ה באבות), ומה שמחדשים התלמידים יש לו להיות מחובר למסורת רבותיהם בדורות קרובים אליהם, וכפי שהיה מציין מרן רה"י זצ"ל על דברי הגמ' בסנהדרין י"א ע"א לגבי חידוש במנהג חסידות: "ורבי חייא מהיכא גמר לה משמואל הקטן, ושמואל הקטן מהיכא גמר לה משכניה בן יחיאל וכו', ושכניא בן יחיאל מהיכא גמר לה, מיהושע בן נון וכו'. ולא אמרו שר' חייא למד זאת מיהושע בן נון, מכאן יש ללמוד שאין לאדם ללמוד הנהגה ממופלג ממנו ביותר, אלא ממי שהוא מעט קרוב אליו במעלתו.

דרכו של מרן רה"י זצ"ל ששרשיה נעוצים ביסודות שקיבל מפי סופרים ומפי ספרים, גדולי הדורות האחרונים שהיו למאורות בדרכי הלימוד והנהגת הציבור, הליכות עולם להם. ומהם הושתתה מסילתו, אורח מישרים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום.

* *
*

קראנו שם הקובץ "אשל אברהם", על פי הכתוב באברהם אבינו "ויטע אשל" (בראשית כ"א ל"ג) ודרשו חז"ל (בר"ר נ"ד ו') "אשל, שאל מה תשאל כו', אשל, סנהדרין". הלימוד וההוראה של דבר ד' ע"י אברהם אבינו ותלמידיו, שהם כסנהדרין, הם כנטיעת אשל שפורס צילו ומיטיב לבריות, ועל ידם נעשית צדקה ומשפט עם ישראל, כמ"ש בספרי פר' ברכה (פי' שנ"ה, לגירסת הגר"א) "צדקת ד' עשה ומשפטיו עם ישראל. וכי מה צדקה עשה משה בישראל וכו', אלא שלימד תורה לישראל, שנאמר וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות וגו'". וע"י האשל שנטע אברהם אבינו קרא בשם ד', שהוא כולל את כל דבר ד' בתורה, וכפי שהיה מרן רה"י מדגיש את מאמר חז"ל עה"כ "כי שם ד' אקרא הבו גודל לא', מכאן לברכת התורה מה"ת". בלימוד התורה לכללותיה ופרטיה אנו קוראים בשם ד'. ובירושלמי מגילה פ"ג ה"א: ואת כל בית גדול שרף באש זה מדרשו של ריב"ז ששם היו מתנין גדולותיו של הקב"ה. כגון, ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע. ובדרך זו התהלך מרן רה"י זצ"ל. צדקת ד' עשה ומשפטיו עם ישראל. בקובץ הזכרון "אשל אברהם" יש בטוי למגמתו ופעליו הרבים להרבות תורה בישראל ולקרא בשם ד'.

*

מרן רה"י זצ"ל נתבקש לישיבה של מעלה ביום ראשון של חג הסוכות תשס"ח, אושפיזין דאברהם אבינו. הוא הלך למנוחות במתיבתא דרקיעא ואותנו השאיר לאנחות, נהפך לאבל מחולינו.

"כי נח נפשיה דרב אסי עיילו רבנן לנקוטינהו לשמעתתיה" (קידושין י"ג ע"א). הברית התיכון והיסוד של שמעתתיה דמרן רה"י זצ"ל בהליכותיו בקודש, שהוא להגדיל תורה, להאדירה ולהגבירה, מביא אותנו לנקוט ביסוד שמעתתיה, ולהוציא לאור קובץ זכרון שבו כינסנו מכת"י דברי נגידים, חידושי הלכות ופסקי דינים שהעתקנו מכתב ידו של מרן רה"י זצ"ל, והם מעט מזער מחידושו שבכתובים. כינסנו גם חדושי תורה מכת"י של עוד כמה וכמה מחכמי ישראל זצ"ל, לכבודו ולזכרו. [חדושי התורה סודרו כפי סדר תולדותם] וזכות הרבים תלויה בו, זיע"א.

*

יעמדו על הברכה כל המסייעים לעריכת הספר ולפרסום כתבי היד; הרבנים: שאר ישוב כהן; צבי יוסף רייכמן; אברהם יצחק הלוי כלאב; יהושע מגנס; מנחם גנק; יוסף אדלר; ברוך כהנא; אליהו שלמה זלמן כהנא שפירא; אהרן מונדשיין; יגאל שפרן; נתנאל ברקוביץ; שלמה כ"ץ; יעקב משה זק"ש; מיכאל לוצקי; מרדכי מזרחי; אברהם ישראל סילבצקי; עקיבא פוזן; לוי יצחקי; דוד שפרבר שליט"א.

שר הרווחה מר יצחק הלוי הרצוג נ"י. הר"ר בנימין פורת; משה זקס; אברהם שריר; זלמן הלפרט; אברהם מלק; ארי שבט; דניאל רובינוף; שמאי קינן; הראל כהן; צבי כהנא הי"ו.

הנהלת ספריית י. א. בניוורק.

הרב זאב נוימן שליט"א על סיועו בהגהת הספר. הרב אברהם יצחק רענן שליט"א שהשתתף בהגהת דברי ההלכה ממרן הראי"ה זצ"ל.

נכדות מרן הראי"ה זצ"ל: הרבנית צפורה פרום תחי' והרבנית חיה רענן תחי'.

* *

ברכה מיוחדת לבנו של מרן רה"י זצ"ל, הרב בן ציון כהנא שפירא שליט"א, שניצח על מלאכת הקודש.

* *

תבורך ממקור הברכות אלמנת מרן זצ"ל, הרבנית פנינה כהנא שפירא תחי', שזכתה לעמוד לימינו בעבודות הקודש וזכותה גדולה בתורתו ובמעשיו. השי"ת יחזקה ויאמץ את רוחה ותזכה לאורך ימים ושנות חיים בבריאות איתנה וברב אושר.

* *

"נוצר תורה בן מבין" (משלי כ"ח ז'). ברכותינו לכבוד מורנו ורבינו ראש הישיבה ונשיא "מכון הרצי"ה", מרן רבי יעקב אלעזר כהנא שפירא שליט"א, שימשיך את דרך הקודש לשם לתהילה ולתפארת.

